Kaňáková Hladíková, Ludmila

Sídelní archeologie, prostorové studie

In: Kaňáková Hladíková, Ludmila. *Posteneolitická štípaná industrie na Moravě.* Měřínský, Zdeněk (editor); Klápště, Jan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 217-236

ISBN 978-80-210-6421-8

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/129709
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Schurmans, U. A. 2007: Refitting in the Old and New Worlds. In: Schurmans, U. A. – Bie, M. de 2007 (eds.): Fitting Rocks: Lithic Refitting Examined. BAR 1596. Oxford, 7–23.

Schurmans, U. A. – McCartney, P. – Bie, M. S. – Razdan, A. 2007: Towards automated lithic refitting: dream or reality? Abstract of conference paper. In: Schurmans, U. A. – Bie, M. de 2007 (eds.): Fitting Rocks: Lithic Refitting Examined. BAR 1596. Oxford, 5.

Sisk, M. L. – Shea, J. J. 2008: Intrasite spatial variation of the Omo Kibish Middle Stone Age assemblages: Artifact refitting and distribution patterns. Journal of Human Evolution 55, 486–500.

Škrdla, P. 1994: Rekonstrukce paleolitických technologií na Stránské skále. Pravěk NŘ 4, 5–15.

2.6. Sídelní archeologie, prostorové studie

Otázky vztahu archeologických nálezů a okolního krajinného rámce si kladli archeologové vždy. Měnily se především jejich technologické nástroje a množství vstupních dat. Od počátečních distribučních modelů surovin a modelů exploatace teritoria přes více méně apriorní teorie geografického šíření konkrétních projevů až po moderní intrasite analýzy, krajinnou archeologii a prediktivní modely s využitím GIS (makroprostor) a zaměřování totální stanicí (mikroprostor).

Prostorové studie lze nejlépe rozdělit právě podle měřítka.[21] Globální význam mají modely a hypotézy zaobírající se principy šíření definovaných jevů, ať již jsou to antropologické charakteristiky populace, konkrétní hmotná kultura nebo konkrétní vzorec chování (pohřební ritus, typ obytného objektu apod.). Nikoliv nepodstatným směrem bádání je také snaha postihnout principy šíření určitých jevů v souborech štípané industrie. Základní známé modely (paralelní výskyt jevu na více místech nezávisle na sobě, difuze, migrace) neskýtají obvykle uspokojivé řešení samy o sobě. Ke každému z nich existují oprávněné výhrady. V průběhu dějin bádání byly asi nejintenzivněji diskutovány možné genetické souvislosti různých oblastí výskytu bifaciálně retušovaných artefaktů, především listovitých hrotů (např. *Breuil 1925*; *Skutil 1928*; *Prošek 1953*). Podobně se však přistupovalo i ke geograficky rozptýleným drobnotvarým industriím starého a středního paleolitu (*Valoch 2004*), k prvním čepelovým industriím EUP (např. *Gladilin – Demidenko 1989*, 177; *Škrdla 1994*, 9), ke vztahu listovitých hrotů v gravettienu ke staršímu osídlení (*Svoboda 1996*, 14; *Oliva 2007*, 141) a podobně. Obvykle se žádné podobné vazby neprokázaly, a tak nezbývá než předpokládat, že se vyskytly nezávisle na sobě.

Šíření vlivů či jevů v podobě difuze (přejímání) a migrace (fyzické přinesení jako nedílný projev kultury nositelů) je například v paleolitu méně rozsáhlé než v mladších obdobích pravěku, kdy již jednotlivé kultury či skupiny byly nuceny vstupovat do vzájemných vztahů daleko intenzivněji a kdy také akcelerovala ekonomicky motivovaná směna. Nicméně i zde jsme schopni vysledovat určité propojení kulturně specifických jevů ve štípané industrii s teritoriálně aspektovaným použitím konkrétní suroviny a vytřídit projevy přímého importu do oblasti jiné kultury na jedné straně a projevy určitého vzájemného kulturního ovlivnění na straně druhé (*Hladíková 2000*). Interpretace je pak třeba testovat v souvislosti s konkrétními okolnostmi, jako jsou symbolická společenská výměna reprezentativních artefaktů, preference v duchu tradice, distribuce suroviny v upraveném stavu (např. levallois debitáž do kultury nelevalloidní) a podobně. Případem, který můžeme v globálním rámci na analyzovaném souboru doby bronzové řešit, je otázka civilizační změny střední Evropy v kontrapunktu k antropologickým analýzám kosterního materiálu (*Jelínek 1959*; *Sládek – Berner – Sailer 2006*; *Dočkalová 2006*).

Sídelní archeologie v měřítku makroprostoru naproti tomu věnuje pozornost přímo pravěkým lokalitám v menší geografické jednotce a pokouší se vytěžit fakta z dat získaných precizní dokumentací krajinného prostředí, jak s ohledem na složku environmentální (modelace, vodní, alimentační i surovinové zdroje), tak na složku sociální, kulturní nebo chceme-li artificiální (stopy pobytu lidí v krajině jak v rámci jednoho zvoleného chronologického úseku, tak se zohledněním starších zásahů, které mohly mít pro zkoumanou populaci rovněž svůj osobitý význam). Zakladatelem této archeologické disciplíny je významný britský archeolog a zakladatel letecké archeologie O. G. S. Crawford. Jeho slavná definice krajiny jako palimpsestu (*Crawford 1953*, 51) je mottem krajinných archeologů. Krajinná archeologie využívá především intenzivní rozvoj prospekčních metod (zvláště letecké archeologie a LiDARu) a aplikací prostorových (GIS) dat. Hlavním cílem krajinné archeologie je rekonstruovat sociální krajinu v její úplnosti, bez omezení na jednotlivé exkavované výseky. Termíny lokalita nebo naleziště byly podrobeny kritice: minulé kultury nezanechaly v krajině izolované doklady o své existenci, protože využívaly krajinu jako komplexní strukturu. GIS data lze účinně využívat jak k tvorbě prediktivních modelů, tak k vynášení již získaných informací do mapových podkladů a vytváření i průběžné doplňování chronologických vrstev přímo v digitální mapě nebo modelu. Chápání pravěké krajiny umožňuje rozvinout nejen naše znalosti o hierarchii sídlišť, sociální struktuře, ekonomice zaniklých kultur (*site catchment*), ale i o duchovním či symbolickém rozměru krajiny v dávných dobách. Základní analýza se obvykle zabývá hierarchií osídlených poloh a jejich vztahem k pohřebištím, k areálům aktivit mimo sídliště (komunikace, doly, polnosti apod.), případně k významným krajinným dominantám. Specifickým bodem zájmu jsou tzv. styčné zóny mezi skupinami s odlišným kulturním projevem (*Podborský 1960*; *Nekvasil 1962*; *Říhovský 1958*; *1960* aj.; *Salaš 1993*, 289–290). Model může mapovat pohyb skupiny po teritoriu a jeho využívání, jeho zákonitosti či cykly a pravděpodobný smysl, hierarchii a typologii jednotlivých stanic v rámci jednoho teritoria. V souvislosti se soubory štípané industrie lze řešit především distribuci štípatelné suroviny a funkční hierarchii stanic na základě spekter výrobních etap a dalších jevů v souborech štípané industrie zachytitelných, včetně importů, kulturních intruzí a technologických inovací. V rámci tohoto měřítka lze na analyzovaném souboru doby bronzové identifikovat jak praktické strategie distribuce suroviny i produktů, tak životnost archaických tradic v různých kulturních podmínkách a pod různými vlivy.

21 Původní třídění B. Triggera (*1967*, 151–152) zahrnovalo makroprostor oikumeny nebo regionu, *intrasite* model sídliště a mikroprostor obydlí. Tato struktura je vhodná především pro paleolit, kde globálnější modely postrádají smysl a vnitřní prostory obytných objektů jsou podrobovány detailní precizní exkavaci.

Krajinnou archeologii v nadstavbovém smyslu či jakémsi symbolickém či duchovním rozměru (*Bradley 2000*; *Johnson 2005*; *2007*) lze aplikovat v analýze štípané industrie doby bronzové pouze rámcově, s využitím GPS dat. Můžeme si jistě představit model krajiny starší doby bronzové s vyznačením religiózně akcentovaných okrsků, rozsáhlých sídlišť a pohřebišť v souvislosti s přirozenou modelací krajiny, jak ji načrtl již například M. Oliva (*Oliva 2002*). Působení fenoménu genia loci je prokazatelné jak v případě Krumlovského lesa, tak v případě blučinského návrší.

Intrasite modely v zásadě rekonstruují depoziční a postdepoziční procesy na konkrétní lokalitě. Tento typ prostorových studií zažil největší teoretický i experimentální boom s rozvojem procesuální archeologie. Procesuální archeologové jako první sledovali prostřednictvím etnoarcheologických studií principy a zákonitosti vyřazování předmětů z používání, depozice a kumulace odpadových zón. Archeologie formačních procesů, někdy také zjednodušeně označovaná jako tafonomie, si klade za cíl odhalit veškeré depoziční (kulturní) i postdepoziční (převážně přírodní) procesy, jež na sledované lokalitě působily a ovlivnily původní situaci. Analýza environmentálních formačních procesů (*Stein 2001*) se převážně zabývá procesy postdepozičními, ačkoli ve výjimečných případech mohl nastat environmentální impakt již v době fungování lokality, tedy v průběhu depoziční fáze. Takové procesy si obvykle spojujeme především s vulkanickou nebo seismickou aktivitou v okolí, teoreticky však může jít i o stopy velkých záplav, náhlých svahových pohybů a podobně. Ke sledovaným postdepozičním procesům environmentálního charakteru patří zejména posuny vrstev, splachy lehčích nálezů po svahu a tvorba umělých a selektivních kumulací, dislokace a poškození kosterního materiálu hlodavci a podobně. Může jít i o různou kvalitu uchování různých druhů památek (některé zcela zmizí, z jiných se dochová jen stopa nebo malé procento původní kvantity, jiné kompletní a všechny) vzhledem k chemismu či vlhkosti půdy (*Lamotta – Schiffer 2005*, 123). Analýza kulturních formačních procesů kromě základních modelů zaplňování objektů, vzniku kumulací, příčin tzv. prázdných zón, pozdějších antropogenních narušení nebo převrstvení zahrnuje řadu velmi specifických otázek, jako jsou záměrné a symbolické skartace nebo záměrné depozice v konkrétních prostorových souvislostech. Tyto záležitosti již interpretačně spadají spíše do sféry archeologie symbolu nebo kognitivní archeologie (*Schiffer 1996*).

Maximální možná identifikace tzv. formačních procesů je základním předpokladem úspěšnosti modelu funkčního rozlišení jednotlivých užitných zón sídliště (*Trigger 1971*). Ten je založen právě na rozboru prostorových vztahů jednotlivých archeologických pramenů. Základem mikroareálových studií je studium distribuce různých typů mobilních nálezů v souvislosti s nálezovými okolnostmi, přírodním prostředím a nemobilními artificiálními objekty (horizontální stratigrafie). Ve zvoleném prostoru se sledují kumulace, jejich složení a rozmístění a také vzájemné vztahy. V rámci studia štípané industrie byla zpočátku především identifikována místa exploatace jader na základě zjištěných kumulací odpadu dekortikace, reparace a retuše. Remontáže slouží především k objasnění charakteru kumulace štípané industrie, například ke zjištění, zda ve výrobní sekvenci chybí cílové produkty. Cílová debitáž může být nalezena v jiné zóně sídliště, nebo může v důsledku její distribuce jinam zcela chybět. Doložitelné výsledky úspěšných remontáží, ať již jde o rozptyl fragmentů z jednoho kusu (lomové studie) nebo produktů z jedné těžební sekvence, slouží spíše k objasnění vztahů mezi různými zónami sídliště (*Sisk – Shea 2008*). Obecně jsou kumulace také pramenem identifikace zón sídliště podle intenzity a charakteru aktivit (např. jádra a odpad mimo centrum, nástroje u ohniště, kde bylo světlo a teplo na jemnou práci apod.). Podobné analýzy v mikroprostoru (ovšem nikoli v souvislosti se štípanou industrií) jsou aplikovány na výzkum dochovaných podlah domů (např. *Lamotta – Schiffer 1999*). Jen málokdy je možné určit konkrétní funkci zóny (např. místo porážky zvířat, objekt s kosťařskou nebo dřevozpracující aktivitou apod.) na základě morfotypologie retušovaných nástrojů v rámci zóny, ale jisté úspěchy byly dosaženy propojením prostorových dat a funkční analýzy nástrojů na základě traseologie (*Cahen – Keeley 1980*). Možnosti intrasite analýzy sídlišť pomocí studia štípané industrie propojené s remontážemi jsou nepoměrně bohatší pro starší období (paleolit, mezolit), protože větší část produkce štípané industrie se odehrávala na sídlišti. V mladších obdobích a na sídlišti téměř výhradně plně zásobovaném zvenčí a s minimální výrobní aktivitou (což je případ dostupných souborů starší doby bronzové) intrasite zahrnuje především distribuci různých funkčních typů nástrojů a identifikaci konkrétních pracovních zón.

Jedinou v současnosti známou lokalitou doby bronzové, kde by bylo možné a účelné aplikovat metodiku intrasite modelu na štípané industrii (včetně bližšího popisu formačních procesů), je návrší Blučina-Cezavy. V současné době by bylo značně problematické získat prostředky i odůvodnění pro rozsáhlý (nikoli záchranný) výzkum zatím nezkoumané nebo jen narušené lokality s takovou koncentrací nálezů, tak širokým spektrem řešených otázek i tak klíčovou pozicí v centru oikumeny osídlení doby bronzové na jižní Moravě, jako je zde. Prostorová data získaná při dosavadních exkavačních kampaních jsou však bohužel minimální nebo dosud podléhají autorskému záboru. Jistě je to dáno i tím, že z pohledu této lokality přišel boom GIS technologií a měření totální stanicí ve středoevropské archeologii příliš pozdě. Přesto se pokusím, na základě vlastní analýzy zapůjčeného souboru štípané industrie a na základě dokumentace čtverců, identifikovat alespoň základní jevy.

2.6.1. Poznámky k aplikaci metody

Případové studie rekonstrukcí prostorových vztahů na základě studia štípané industrie jsou řazeny od malého měřítka (intrasite model), přes střední měřítko (oikumena) až po možné příspěvky ke globálnějším otázkám (proces civilizační změny na prahu doby bronzové na Moravě).

Intrasite data v poloze návrší Blučina-Cezavy byla získána z evidence nálezů (popisky sáčků) v rámci čtverců. Pro tyto účely poskytl M. Salaš autorce celkový plán lokality (vznikl s podporou grantu 404/09/0585 Výšinné sakrální centrum mladší doby bronzové na Cezavách u Blučiny – digitální katalog a analýzy pramenů). Do tohoto plánu byly ručně vnášeny jednotlivé položky, včetně odkazu na jejich významné charakteristiky s informačním potenciálem. Výsledný efekt je jistě jen hrubým náčrtem původní situace, jiná vodítka však objektivně nejsou k dispozici. Vzhledem ke klíčovému významu lokality byla metoda použita přesto, že očekávání výsledku byla minimální.

Pro účely identifikace distribučních areálů různých morfotypologických a technologických jevů ve sledovaném souboru byla zpracována geografická data 103 archeologických poloh starší doby bronzové, tzv. „lokalit“. Poloha nálezu byla obvykle zjištěna nahlédnutím do nálezové zprávy v archivu AÚ AV ČR v Brně, pokud existovala. Ve zhruba třiceti případech, kdy podobné veřejné zdroje nebyly k dispozici, byla poloha nálezu identifikována pomocí dočasného přístupu ke Státnímu archeologickému seznamu SAS. Ve dvanácti případech byla poloha nálezu určena na základě slovního popisu v literatuře a identifikací reliktů (především cihelen nebo výšinných poloh) na běžné fotografické mapě webového portálu Seznam.cz. Pouze ve dvou případech byla z nezbytí geografická data zaměřena na střed katastru. Přesné geografické koordináty pro GIS byly následně odečteny z katastrální mapy, která je k dispozici on-line na webových stránkách Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního (služba nahlížení do katastru). Následně byla vytvořena tabulka geografických a datových podkladů. Vlastní vizualizaci na mapovém podkladu vytvořila v prostředí softwaru ARC-GIS 9 Mgr. Jana Mazáčková.

Otázka civilizační změny populací doby bronzové na Moravě je řešena na základě sledování projevů, které vykazují hluboké zakořenění v místní tradici, jakož i projevů, které infiltrovaly z vnějšího prostředí a buď byly přijaty, nebo byly rychle asimilovány. Analýza těchto jevů jen z pohledu štípané industrie má přirozeně svá omezení, poskytuje nicméně nové informace, které dosud nebyly vzaty v úvahu. Protože tradice kamenné industrie vykazuje velkou rezistenci vůči vnější změně, poskytuje dobré srovnání k typům pramenů, které naopak na kulturní změny reagují citlivě (šperk, keramika aj.).

2.6.2. Sídlištní archeologie na příkladu polohy Blučina-Cezavy (intrasite)

Základní informací, kterou je třeba se zabývat ještě před započetím vlastní prostorové analýzy, je historie formačních procesů na lokalitě. Již z hlediska kulturních formačních procesů se situace jeví značně složitá. Dlouhodobé využívání návrší populací únětické a věteřovské kultury zřejmě narušilo stopy staršího paleolitického osídlení, které M. Oliva předběžně zařadil ke gravettienu (*Oliva 1989*, 12–13). Původ souboru v gravettienu není ze zpřístupněné kolekce příliš patrný, většina paleolitické industrie je spíše aurignacoidní, avšak aurignacoidní složka je v industriích gravettienu rovněž doložena. Typické projevy gravettienské produkce zde zatím zachyceny nejsou. Ani surovinové spektrum k dataci nepřispívá, může být stejně aurignacienské, jako gravettienské. V souboru z Blučiny-Cezav se kromě radiolaritu, silicitu glacigenních sedimentů a křišťálu objevuje i křídový spongolit a obě variety rohovce typu Krumlovský les. Ve starší době bronzové bylo návrší intenzivně využíváno a fortifikováno. V období mladší únětické kultury byl původní účel polohy jistě sídelní, avšak již z té doby pochází první objekt s lidskými oběťmi. Místo v té době získalo, nebo pozvolna získávalo genia loci, který přitahoval chtonické aktivity doložené dodnes nálezovými okolnostmi. Chtonické depozice ve věteřovském období jsou již četnější, ať jde o lebky nalezené ve vrstvě a části postkraniálního skeletu, nebo o celá pohozená či standardně (na boku podle tradičního ritu používaného na Moravě od pozdního eneolitu) pohřbená těla. O jakýchkoli aktivitách v období střední doby bronzové není dosud přímo na návrší dokladu. Přesto takto v každém případě návrší působilo o několik století později, kdy jej v blíže neobjasněné intenzitě nebo kontinuitě navštěvovali nositelé velatické kultury. Ve věteřovském období došlo k náhlému akcidentálnímu zániku fortifikace (*Salaš 1986*, 505) a byl vyhlouben už jen příkop s podstatně menší rozlohou vymezeného prostoru. Do něj se během velatického období dostala další lidská těla a jejich fragmenty. Není zřejmé, zda tam byla deponována záměrně, nebo se tam dostala v důsledku svahových procesů. K neobvyklým depozicím lidských těl docházelo i v jiných částech návrší (*Salaš et al. 2012*). Zdá se, že nejpozději v závěru období velatické kultury tato přitažlivost definitivně vyprchala, navzdory tomu, že ve většině archeologických pramenů je shledávána kulturní kontinuita mezi velatickou a podolskou fází SPP (*Salaš 1993*, 289).

K jednoduché analýze prostorových dat bylo z celkového počtu 362 ks zapůjčené industrie využito 313 ks z plochy „A“ zkoumané v letech 1983–1990. Kumulace industrie mohou být samozřejmě umělé, podle toho, zda zkoumaná plocha zahrnovala přirozené deprese zaplňované působením svahových procesů. To z plánu patrné není a modelovaný detailní mapový podklad, na nějž by bylo možné plán nasadit, není k dispozici. Potenciál tu však je, i když možnostmi rekonstrukce formačních procesů na návrší přirozeně disponuje především autor výzkumu M. Salaš. Vyloučení svahových postdepozičních posunů bude třeba vyloučit i v rámci reliéfního položení exkavované plochy. Jde totiž o relativně úzký a dlouhý pás ve směru sklonu svahu. Daleko „bezpečnější“ výsledky by přinesla intrasite modelace v případě podélné plochy položené kolmo na sklon svahu.

Nejprve byly výše uvedeným „primitivním“ způsobem vyneseny do plánu všechny artefakty s blíže určenou polohou podle vnitřního členění čtverců na šestnáct číslovaných polí, nebo podle příslušnosti k objektu, který byl u části záznamů na sáčcích zapsán. Poloha značky v rámci „sub-čtverce“ nebo objektu není tedy odkazem na přesnou polohu artefaktu – ta obvykle nebyla dokumentována. Každá vynesená značka je však spojena s konkrétním artefaktem a její místo i identita je ve všech plánech stejná, a tak navzájem propojuje jednotlivé sledované jevy (např. lze sledovat, které srpovky nebo která jádra vykazují přepálení nebo které konkrétní nástroje byly neseny suportem typu janus a podobně). Blíže nelokalizovatelné artefakty byly vyneseny vedle každého čtverce do sloupce. Každá jednotlivá značka disponuje popiskem s číslem artefaktu v databázi.

Jak můžeme sledovat, největší množství štípané industrie bylo situováno v horních partiích exkavované plochy, zdá se tedy, že svahové pohyby nebyly tak intenzivní (obr. 156). V nižších partiích terénu se štípaná industrie kumulovala především v objektech, kde mohla být deponována již původně. Umělou „svahovou“ kumulaci v polozaplněných objektech by však mohla vyloučit jen analýza vrstev jejich výplně. Lépe je situace patrná při vynesení paleolitické intruze. Jak je vidět z plánku (obr. 157), paleolitické artefakty jsou rozmístěny po svahu daleko rovnoměrněji, což je zřejmě důsledek svahového pohybu v době, kdy výrazné změny klimatu intenzivně ovlivňovaly erozní procesy. Případný vliv může mít zároveň fakt, že na svahu dosud chyběly umělé deprese objektů, které pochází až z pozdějšího horizontu aktivit a které mohly splachovanou kulturní vrstvu zadržovat. Artefakty doby bronzové, aniž bychom

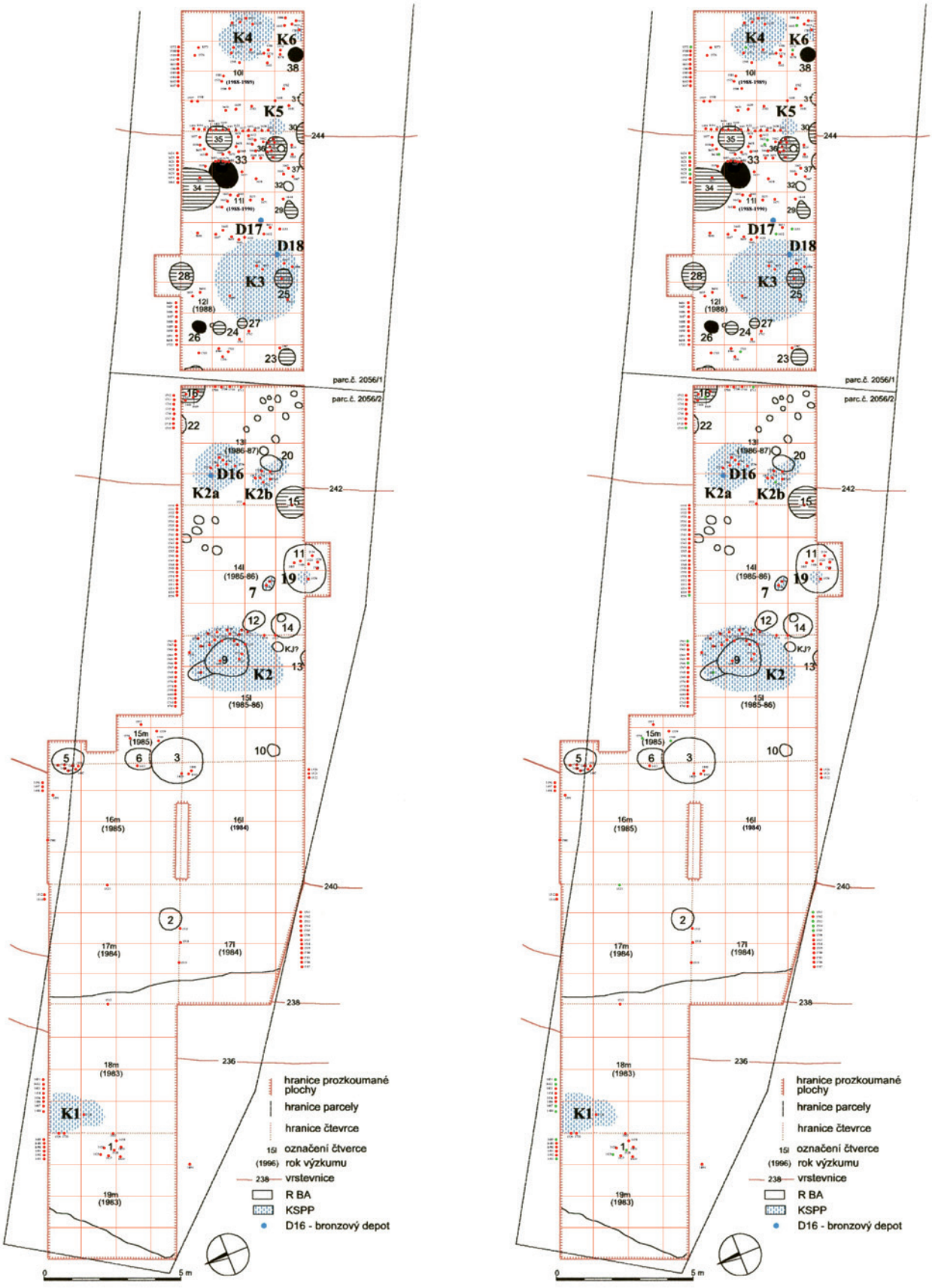

Obr. 156 a 157: Vynesení lokace ŠI do plánu (podklad M. Salaš) celkově a s vyznačením paleolitické intruze (zelená).

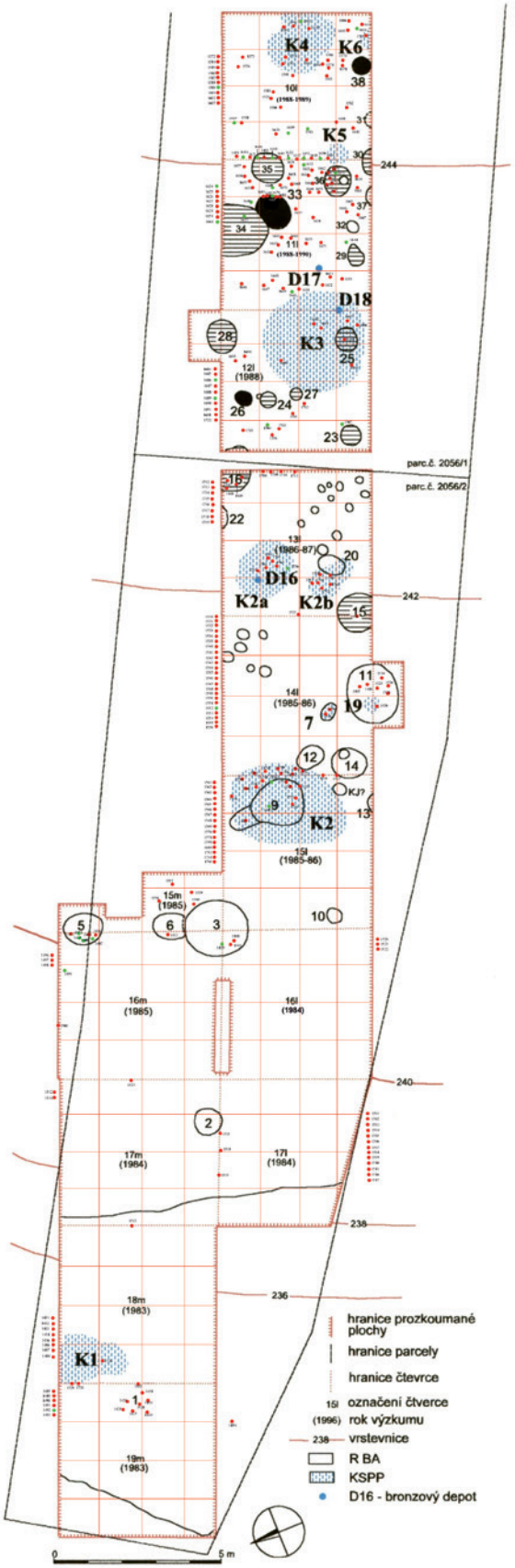

Obr. 158: Vynesení polohy přepálených artefaktů (zelená) do plánu (podklad M. Salaš).

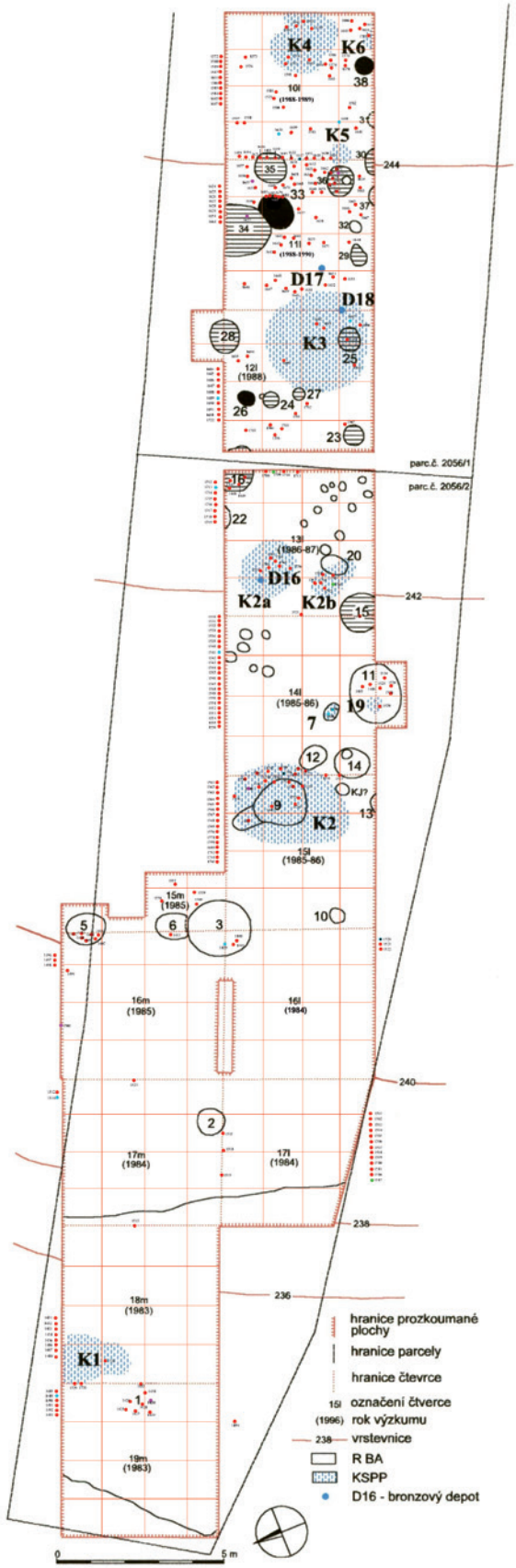

Obr. 159: Vynesení polohy výrobních prvků (hrany – zelená, jádra – modrá, mikrojádra – modrá s tečkou, reparace – fialová) do plánu (podklad M. Salaš).

na tomto místě řešili, zda únětické, věteřovské nebo velatické, se koncentrují v horních partiích, fixovány kulturní vrstvou nebo depozicí v objektech. S ohledem na to, že těžší kamenné artefakty nejsou obvykle posunovány jen běžnými přívalovými splachy, ale spíše sesuvy a že naprostá většina analyzovaného souboru, včetně nálezů z vrstvy, se koncentruje v horních partiích odkryvu, můžeme předpokládat, že svahové pohyby v tomto období byly zřejmě omezeny na důsledky zatížení svahu výše zmíněnou fortifikací. Tato situace se odkryvu na ploše A netýká.

Lze-li tedy předpokládat, že nálezová situace doby bronzové nebyla svahovými pohyby v případě štípané industrie příliš postižena, je možné přistoupit k vynesení jednotlivých, potenciálně interpretačně nosných charakteristik souboru do poskytnutého podkladu. Mezi signifikantní intrasite exponované charakteristiky v případě štípané industrie patří jak technologické znaky (ačkoli výroba štípané industrie přímo na Blučině je nepravděpodobná, jak vyplývá z předchozích výsledků), tak znaky morfotypologické. Z jevů technologických jsem zvolila vynesení polohy jader, mikrojader a zlomků jader a rovněž hřebenových čepelí a reparací. Jako technologický prvek zde vystupuje i lokace dvojlících suportů – janusů. Ty zde ovšem není třeba spojovat s výrobní zónou, protože úštěpy s ventrálními negativy, z nichž jsou janusy odbíjeny, se na Blučině vůbec nevyskytly. Z hlediska morfotypologického je žádoucí pokusit se rovněž identifikovat případné zóny konkrétních aktivit podle typu nástrojů, které se v ní kumulují. Nelze zastírat, že na tak malém výseku osídleného prostoru Blučiny je indikace takové pracovní, nebo snad dokonce výrobní zóny málo pravděpodobná.

Nikoli z hlediska pracovních zón, ale pro svou roli v symbolice nadstavbových aktivit realizovaných na Blučině přirozeně nejvíce pozornosti přitahuje distribuce srpovek. Jisté informace lze také vytěžit z distribuce nástrojů jednotlivých úrovní opracování, tedy jak opotřebených, místně retušovaných, tak i retušovaných. Naopak v tomto konkrétním případě lze zcela zanedbat hledisko suroviny i zvoleného suportu z hlediska podélnosti nebo výskytu boku.

Distribuce celkem 37 ks přepálených artefaktů plochy A (obr. 158) vykazuje nápadnou koncentraci mezi čtvercem 10L a 11L ve svrchní části odkryté plochy (15 ks na ploše cca 9 m^2). Tato koncentrace není nijak výrazně vázána k žádnému zde odkrytému objektu. Naopak menší koncentrace v nižších partiích je vymezena hranicemi objektu č. 5 (4 ks). Ostatní přepálená štípaná industrie (18 ks) je rozptýlena, s převahou nálezů ve svrchní části plochy (11 ks). Příčinou přepálení může být jednak *heat treatment*, který můžeme na Blučině vzhledem k nevýrobnímu charakteru souboru vyloučit, anebo náhodné či záměrné přepálení. Náhodné přepálení by mohlo souviset s nějakým požárovým horizontem, avšak přepálené artefakty jsou promíseny s artefakty bez poškození. Záměrné přepálení by přicházelo v úvahu u morfotypologicky více méně jednotné skupiny nálezů. V první zmíněné koncentraci je zastoupena čtyřikrát srpovka, zoubky, škrabadlo, zlomek neidentifikovaného retušovaného nástroje, místně retušovaný zlomek, neretušovaný úštěp s kortikálním bokem (čtverec 10L a hranice čtverců 10L/11L), další srpovka (obj. č. 33), reparační úštěp (obj. č. 34), zlomek úštěpu a reparační úštěp (obj. č. 36), a dva nekortikální úštěpy ve čtverci 11L. Z těchto 15 ks je šest artefaktů fragmentárních a další čtyři jsou poškozené nebo olámané. Skutečně nápadných je v souboru pět srpovek. Domnívám se, že argumenty se spíše kloní k verzi prostorově omezeného místa, kde skutečně probíhala záměrná skartace kamenných nástrojů lomem a ohněm. Rovněž v objektu č. 5 byly mezi přepálenými artefakty dvě srpovky a další dva zlomky (úštěp a janus). Vedle objektu se nacházel další zlomek přepáleného retušovaného nástroje.

Vynesení artefaktů spojených s výrobou štípané industrie (jádra, hrany, reparace, celkem 19 ks) by mělo zahrnovat jen jejich neretušované formy (obr. 159). Jestliže byla například hrana po splnění svého účelu retušována nebo vykazuje opotřebení, je nasnadě, že byla použita jako nástroj, a proto její lokace nebo vůbec výskyt na lokalitě neindikují přítomnost výroby. Hrany jádra jsou z Blučiny-Cezav známy čtyři, dvě neretušované se nachází nedaleko od sebe ve čtverci 13L na sledované ploše A. Jedna ze dvou retušovaných hran je lokalizována ve čtverci 17L, druhá na jiné zkoumané ploše. Jádra (8 jader, 3 mikrojádra a 3 zlomky) sama o sobě žádnou koncentraci netvoří, šest z nich ovšem není přesněji lokalizováno v rámci čtverce. Ani reparace nevykazují blízké prostorové vazby. K dispozici jsou čtyři nijak dále neupravené reparační úštěpy, kromě toho další dvě reparace retušované. Jedna z nich se nachází velmi blízko dvou neretušovaných reparací (horní polovina čtverce 11L) a relativně blízko tří jader (čtverec 10L). Analýza větší plochy by snad mohla přinést nějaké výsledky, bohužel při tak malém množství lze spíše konstatovat náhodnost této kumulace, i s ohledem na malé zastoupení těchto prvků na lokalitě a výsledky předchozích analýz.

Jak již bylo řečeno výše, janusy na Blučině vyráběny nebyly, velmi hojně se zde však vyskytují (tvoří zde 9,7 % souboru). Těžko říct, k jakým interpretacím by vedla identifikace jejich kumulace, i tak však tento mj. chronologicky citlivý jev stojí za vymapování. V tomto případě jsou do podkladu vyneseny jak janusy neretušované, tak použité jako nástroj. Z celkem 35 ks janusů na Blučině-Cezavách jich 32 pochází ze sledované plochy A. Soubor je tvořen třinácti neretušovanými, jedním opotřebeným, pěti místně retušovanými a šestnácti retušovanými. Z těchto 16 ks tvoří 14 ks řezné nástroje (7 pilek, 3 nože, 2 srpovky, 2 zoubky).

Také opotřebený kus je nůž a jedna místní retuš je pilka. Z tohoto poměru by se dalo soudit, že obliba janusů souvisí s oblibou řezných nástrojů ve starší době bronzové, a to funkčně. Odbití úštěpu z ventralu jiného úštěpu vytváří celkově plochý suport a především příčně symetrické ostří (bikonvexní), zatímco běžné úštěpy, byť ploché, mají dorzální plochu řezu lehce konkávní, zatímco ventrální je konvexní. To může negativně ovlivňovat odolnost a efektivitu ostří.

Velká část dvoulící debitáže byla lokalizována jen na úrovni čtverce (obr. 160). Přesto se zdá, že nejvíce se koncentruje mezi spodní částí čtverce 13L a svrchní částí čtverce 15L. V této oblasti se nijak znatelně nestřetává s technologickými prvky, ani s projevy přepálení. Pouze v této zóně jsou však v rámci sledované plochy zjištěny soustavy kůlových jamek, můžeme zde tedy předpokládat vybudování objektu s dřevěnou konstrukcí. Souvislost vztahu dvoulící debitáže k funkčnímu typu řezných nástrojů je zřejmá z analýz preferencí suportu. Jejich možné uplatnění v jemnějším opracování dřevěných součástí konstrukce domu (např. čepy, klíny atd.) se však na základě této zatím izolované situace prokázat nedá. Snad bude její popsání začátkem podrobnějšího studia podobných situací v nových

výzkumech. Z osmnácti zde zjištěných janusů jich jsou dvě třetiny retušovány, funkčně určených nástrojů je však jen devět. Z nich sedm vykazuje řeznou funkci případně použitelnou na jemnější opracování dřeva (čtyři pilky, dva nože, zoubky), výskyt dalších dvou (malý zlomek srpovky, škrabadlo) souvisí spíše s běžným provozem a náhodnou depozicí ve vrstvě. Všechny tyto nástroje mohly souviset i se zahloubenými objekty v této zóně (a obě pilky ze Suchohrdel, které byly poskytnuty k traseologické analýze, vykázaly spíše práci s tvrdou kůží), proto případný vztah k opracování malých částí konstrukce domu zůstává jen pracovní hypotézou, jíž je možné se v budoucnu zabývat.

K identifikaci funkčních zón sídliště slouží prostorová distribuce jednotlivých funkčních skupin nástrojů. Pro přehlednost poslouží následující tabulka (tab. 13), neboť velká část artefaktů není blíže lokalizovatelná v systému sub-čtverců a v objektech.

Jak je patrné, opotřebené a místně retušované artefakty tvoří naprosto marginální skupiny nástrojů. Nástroje tvoří 62 % veškeré štípané industrie z analyzované plochy A, je tedy jednoznačné, že se zde nacházela buď zóna pracovní, nebo případně zóna obytná, pokud chceme předpokládat, že se nástroje po použití ukládaly v obytných objektech. Typologickému spektru na ploše A dominují pilky (42 ks) a srpovky (34 ks) – obr. 161. Celkově je na Blučině-Cezavách stejně srpovek jako pilek (45 ks). S nápadným odstupem je následují další typy (nože 19 ks, drasadla 13 ks, škrabadla 10 ks, dlátka 9 ks, vruby 6 ks, zoubky 6 ks, zobce 6 ks, stiradla 5 ks, jednotlivě dvojzobec, šipka, vrták) – obr. 162 a 163. Vyšší zastoupení srpovek je ovlivněno jejich koncentrací ve větší kumulaci přepálených artefaktů mezi čtverci 10L a 11L. Zdá se tedy, že areál horní poloviny odkryté plochy souvisel původně s praktickými aktivitami na sídlišti, které zahrnovaly zpracování kůží (škrabadla a dle traseologických závěrů snad i přinejmenším část pilek), opracování dřeva (pilky, drasadla, zoubky, zobce, stiradla jako loupače) a kosti (zobce, vruby aj.). Většina funkčních typů se kumuluje mezi čtverci 10L a 11L a pak mezi čtverci 14L a 15L, v blízkosti nadzemního objektu. Zjištěné kumulace jsou poměrně jasně ohraničené, a není zde tedy dokladů o svahových pohybech. Zatímco většina funkčních typů dosahuje nejvyšších zastoupení v horních částech sondy (nože, drasadla, pilky, vruby a zoubky, dlátka), škrabadla se kumulují níže, v blízkosti kůlové konstrukce. Specifická je distribuce srpovek, a to zvláště těch přepálených. V okolí objektu č. 35 na hranici čtverců 10L a 11L (v kruhu kolem objektu) se nachází deset srpovek. Tato koncentrace je téměř monotypická, vyskytují se v ní jen srpovky, až na jejích okrajích je zjištěn nůž (DTB1680 – na hraně objektu č. 33), dvě dlátka (DTB1615, 1681) a vrub (DTB1455). Prostorově se vylučuje s hojným zastoupením pilek v této zóně. Jako pracovní hypotézu předpokládám v prostoru čtverců 10L–11L možnost superpozice starší pracovní zóny (mladší fáze únětické kultury) a pozdější kultovní zóny spojené s ohněm a srpovkami v nejbližším okolí objektu č. 35 (věteřovská kultura). K potvrzení těchto návrhů je však přirozeně třeba analýz celkových nálezových okolností a jiných skupin materiální kultury v místě, které zatím nejsou v publikované podobě k dispozici.

Tab. 13: Distribuce nástrojů ve čtvercích plochy A.

čtverec/ zóna	**celkem nástrojů**	**opotřebených**	**místních retuší**	**retušovaných**
10L	28	5	2	21
10L/11L	9	2	1	6
11L	38	2	3	33
12L	16	1	2	13
13L	13	0	2	11
14L	17	0	2	15
14L/15L	3	0	1	2
15L	27	2	2	23
15M	3	0	0	3
16L	3	0	1	2
16M	6	0	0	6
17L	11	0	0	11
17L/17M	1	0	0	1
17M	1	0	0	1
17M/18M	1	0	0	1
18M	6	0	0	6
18L/19L	1	0	0	1
18M/19M	1	0	0	1
19L	1	0	0	1
19M	8	1	0	7
	194	**13**	**16**	**165**

Zjištěné výsledky svědčí o tom, že i nuceně nepřesná (vzhledem k výchozím datům) a prostorově omezená (vzhledem k malé rozloze odkryté plochy) intrasite analýza má své opodstatnění i v době bronzové, kdy již obvykle na štípanou industrii pohlížíme jako na marginální jev. Domnívám se, že kamenná štípaná industrie starší doby bronzové je (nejen) na Blučině jedním ze základních kamenů interpretace a že moderní GIS dokumentace a zpracování prostorových dat má v tomto směru naprosto klíčový potenciál. Pokud bude v budoucnu zvažován odkryv dalších ploch, důsledné zaměřování jednotlivých artefaktů je tím nejmenším, co by měl nový projekt zahrnovat.

Přerušení aktivit na Blučině ve střední době bronzové odpovídá útlumu využívání kamenné industrie na sídlištích a přerušení exploatace rohovců v Krumlovském lese. Není však jisté, zda později obnovené aktivity na Blučině souvisely ještě se štípanou industrií, ačkoli jejich souvislost s obnovením aktivit v Krumlovském lese je nabíledni. Mohla ji nicméně projektovat jen translokace nebo jiná manipulace se štípanou industrií.

2.6.3. Geografické a distribuční modely v prostředí GIS

Analýza řady vstupních dat přinesla výsledky, které byly již částečně zmíněny v kapitole o operačních řetězcích. Smyslem této analýzy nebylo ozřejmit rozšíření poloh starší doby bronzové se štípanou industrií, protože v rámci žádné práce nelze vymapovat všechny polohy. Nejenže nejsou ani zdaleka všechny publikované nebo uvedené v nálezové zprávě, ale i proto, že fondy jsou z různých příčin nedostupné.

V předkládané studii bych chtěla demonstrovat dlouhodobé přežívání archaických výrobních a morfologických tradic jihomoravského prostoru od závěru eneolitu po závěr starší doby bronzové. Zjištění morfotypologické analýzy štípané industrie

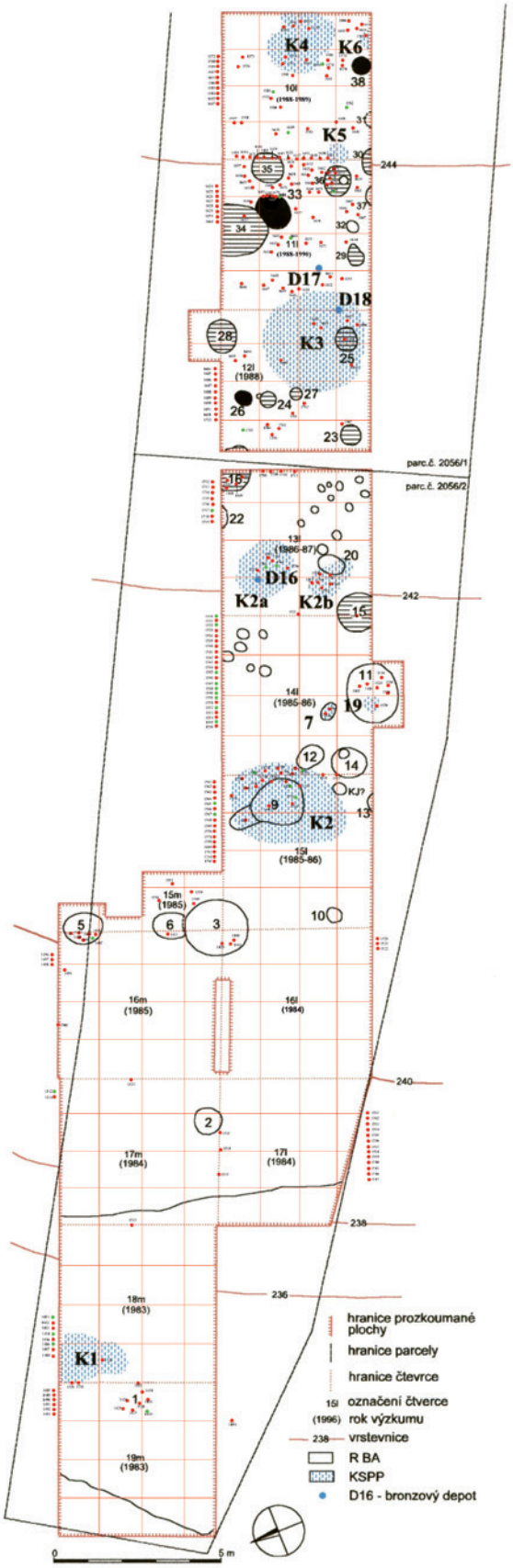

Obr. 160: Vynesení polohy dvoulící debitáže (zelená) do plánu (podklad M. Salaš).

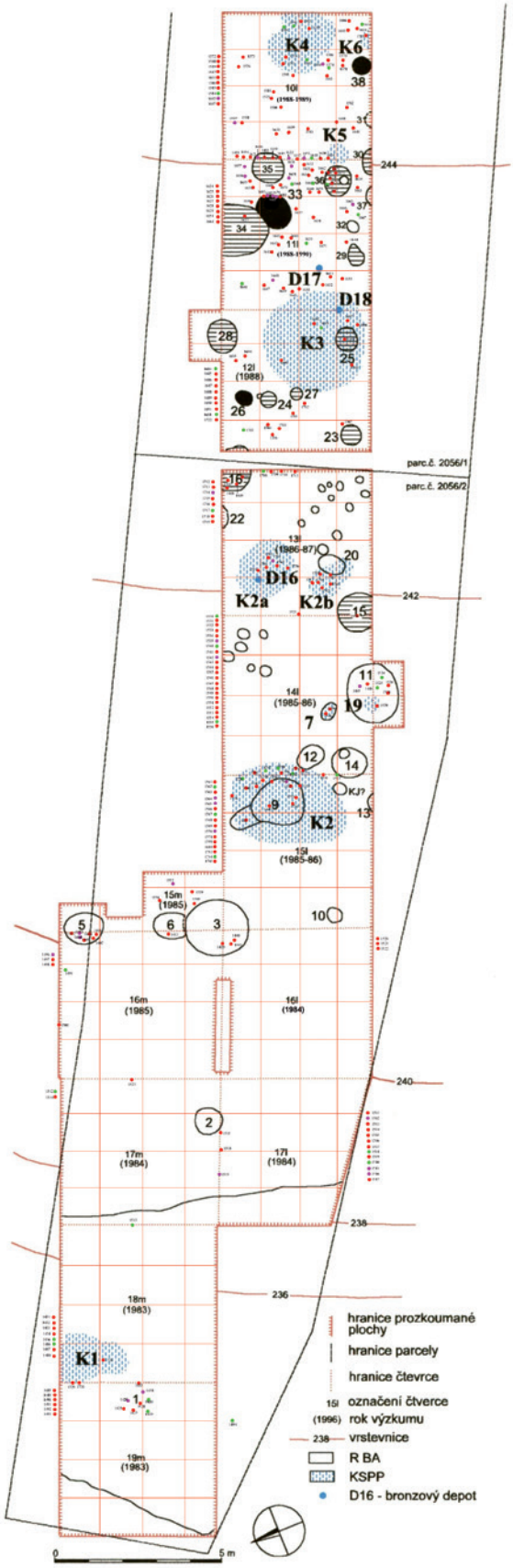

Obr. 161: Vynesení polohy pilek (zelená) a srpovek (fialová) do plánu (podklad M. Salaš).

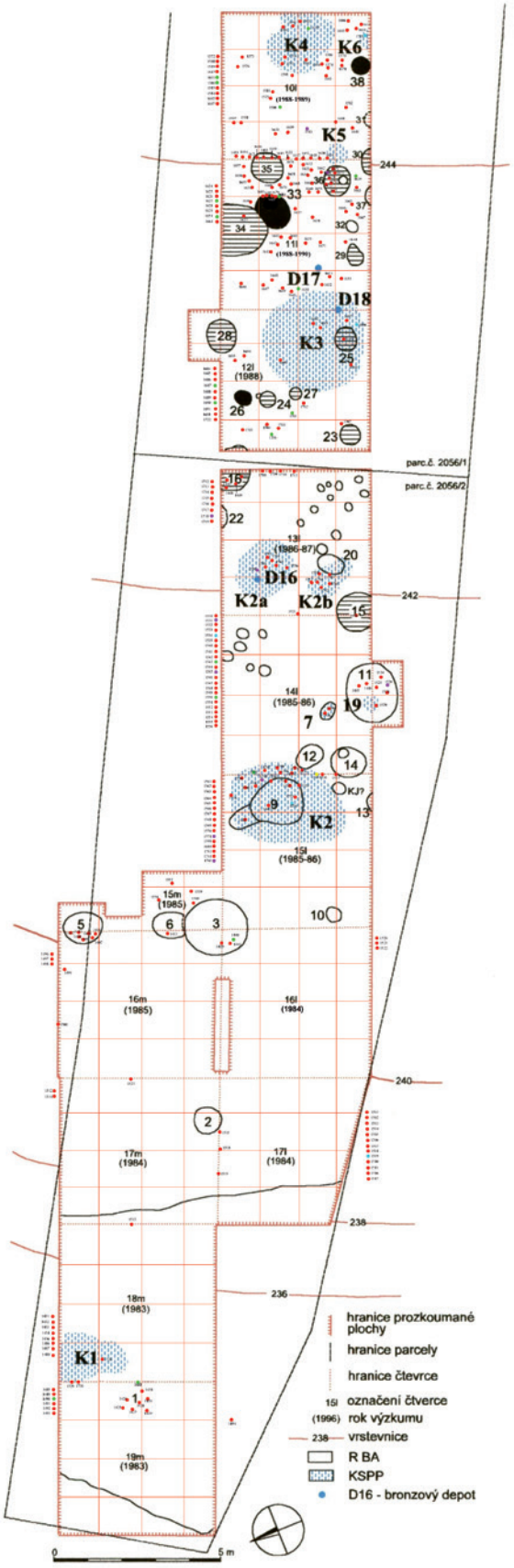

Obr. 162: Vynesení polohy škrabadel (fialová), stiradel (modrá), nožů (zelená), a šipky (žlutá) do plánu (podklad M. Salaš).

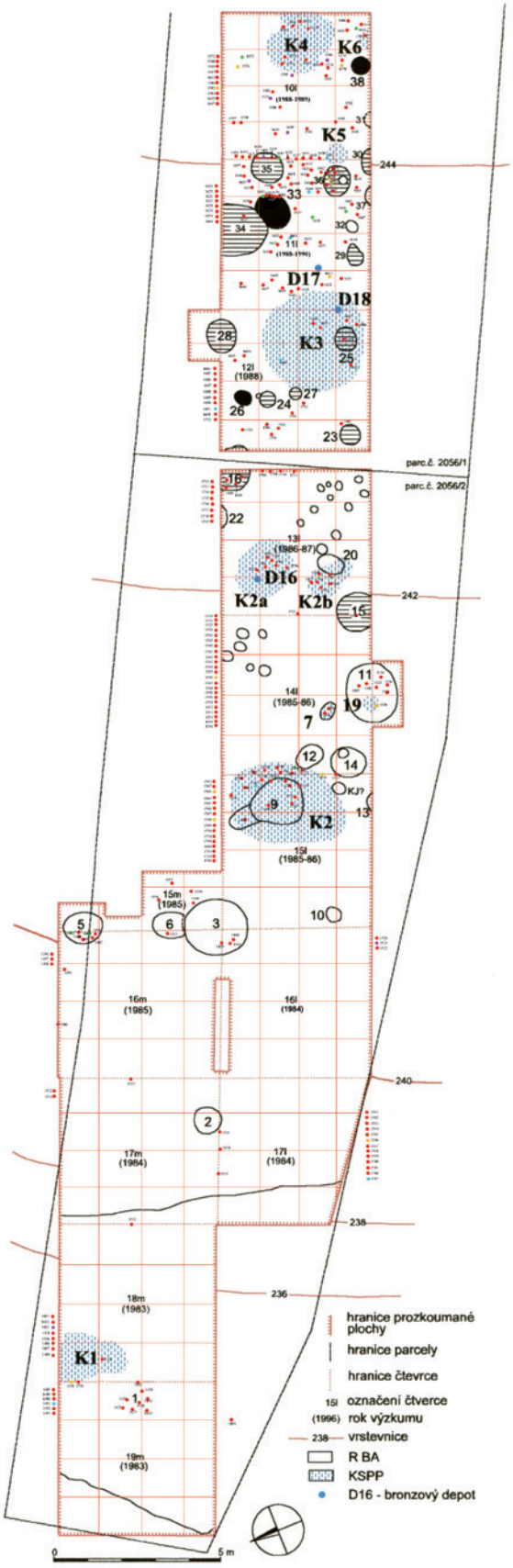

Obr. 163: Vynesení polohy drasadel (žlutá), dlátek (zelená), zoubků/vrubů (fialová), zobců/vrtáků (modrá) do plánu (podklad M. Salaš).

mladších období ilustrují přežívání těchto jevů ještě přinejmenším po celou dobu popelnicových polí.

Z hlediska prostorových dat byla analyzována industrie ze 106 lokalit starší doby bronzové. Číselný klíč pro mapu (obr. 164) je uveden v tabulce (tab. 14). Protože dosti velká část poloh není blíže datována, a mezi štípanou industrií obou kultur je patrná kontinuita, není nutné sledovat vymapování únětických a věteřovských lokalit zvlášť.

Otázka distribuce druhů kamenných surovin je ve starší době bronzové velmi jednoduchá a již ji řešily jiné studie (*Oliva – Neruda – Přichystal 1999*; *Oliva 2003* aj.). V souvislosti s analyzovanými soubory jsou fakta konstatována již v kapitole o morfotypologickém rozboru.

Ke strategii distribuce surovin byly v rámci studia operačního řetězce již prezentovány výsledky prostorových analýz v souvislosti s výskytem a množstvím jader a debitáže spjaté s jejich exploatací (hrany, reparace). Zatímco jádra a hrany (doklad znalosti paralelní exploatace jader) se koncentrují v okolí zdrojů surovin – tedy v okolí Krumlovského lesa, rozptyl reparačních úštěpů (doklad snahy co nejefektivněji využít surovinu) je širší. O tom, jak byly tradiční postupy exploatace jádra vázány na tradiční místo jejich využívání (tedy na oblasti zdrojů surovin), svědčí i výskyt čepelových a podélných (metrické čepele) suportů (obr. 165). Distribuce čepelových suportů je výrazněji vázána na centrum uchovávání řemeslné rutinní zkušenosti s paralelním způsobem exploatace jader v Krumlovském lese než distribuce nečepelových podélných suportů, o nichž se předpokládá, že vznikaly z větší části náhodně, nikoli paralelní exploatací jádra.

Prostorovou analýzou lze rovněž sledovat mechanismus distribuce dvoulící debitáže, specifického jevu technologie štípané industrie starší doby bronzové. Mapka (obr. 166) ilustruje prostorovou výlučnost úštěpů s ventrálními negativy a produktů z nich těžených, tedy tzv. janus nebo dvoulících úštěpů. Je zjevné, že masivní ploché úštěpy byly z dílen přímo na zdrojích odneseny jinam, kde z nich teprve byly získávány janus úštěpy. Exploatační rezidua – úštěpy s ventrálními negativy – byla ponechána na místě nebo příležitostně (minimálně) využita jako nástroj (opotřebené) nebo jako suport pro retušovaný nástroj. Získané janusy byly odneseny na lokality v dosahu distribuční sítě a využity především pro výrobu nástrojů. Důležité je zjištění, že přímo v oblasti tradičního technologického know-how (paralelní exploatace) nebyla zřejmě tato technologie výroby dvoulící debitáže používána. Je možné, že jsme tak svědky významného sociálního jevu. Societa kontaktující hlubiny země a operující s kamenem v jeho surové podobě se střetává se societou nebo societami, které archaické know-how již neznají (nemají k němu kulturní nebo sociální přístup) a s kamenem

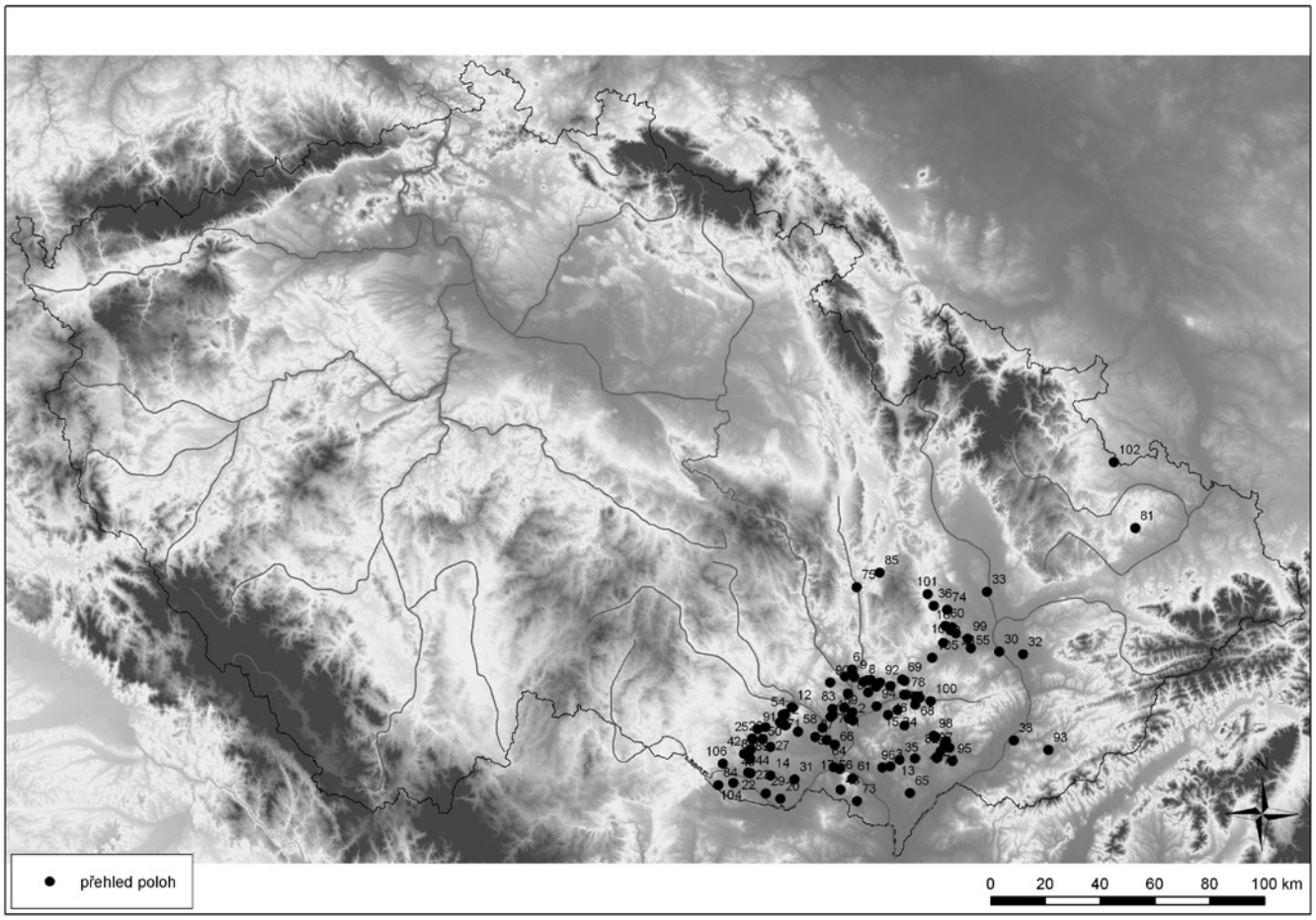

Obr. 164: Přehled poloh starší doby bronzové s výskytem štípané industrie. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

Tab. 14: Přehled analyzovaných souborů starší doby bronzové.

1	Blučina Cezavy – starší d. bronzová
2	Blučina Padělky
3	Bořetice – SV okraj obce
4	Bratčice – pískovna/štěrkovna
5	Brno – Výstavní ulice
6	Brno Černá Pole – dětská nemocnice
7	Brno Dvorska 1978
8	Brno Slatina – Jihomoravské náměstí
9	Brno Židenice – 1. brněnská strojírna
10	Brodek u Prostějova (u Nezamyslic)
11	Budkovice – Panský dvůr
12	Budkovice Myslivárna
13	Čejč – Kapánsko
14	České Křídlovice
15	Dambořice – drůbežárna
16	Dobrochov – Úzké
17	Dolní Věstonice – štěrkovna (Ingstav)
18	Drysice – Na čtvrtkách
19	Dubňany – Nivky
20	Dyjákovice IA
21	Džbánice – střední vinohrady
22	Hodonice – bytové domy
23	Hodonice – Loydova cihelna
24	Holubice – neuvedeno
25	Horní Dunajovice – Na záhumenici 1980
26	Horní Dunajovice – Kuchyňkova cihelna
27	Hostěradice I A, B – Milan Vokáč sběr
28	Hradčany – Nad lomem/Špitálky
29	Hrádek I – Vinohrad
30	Hradisko u Kroměříže
31	Hrušovany nad Jevišovkou – sever
32	Hulín – Nivky
33	Charváty cihelna
34	Kobeřice – Dřínovce
35	Kobylí – Nad Kobylským jezerem
36	Krumsín – Na mokřích
37	Křižanovice/Marefy – Člupy
38	Kunovice – Šlerková ulice
39	Kyjov – bez určení trati
40	Kyjov – vlárská železniční trať
41	Kyjovice – pískovna u kostela
42	Kyjovice – Sutny
43	Kyjovice – za panským dvorem
44	Kyjovice 1895 – Palliardiho cihelna
45	Lesonice – Močidla/Klínky
46	Lovčičky – cihelna 1973
47	Marefy – dům p. Kučery
48	Mikulov Kamenné
49	Modřice – cukrovar
50	Morašice – JZD
51	Moravský Krumlov – Hříbek
52	Moravský Krumlov – Husova čtvrť
53	Moravský Krumlov – sídliště
54	Moravský Krumlov – Zachráněná
55	Mořice – Panský lán/U obrázku
56	Mušov – U propustě
57	Odrovice – Horáň
58	Olbramovice obchvat 2003/Louky
59	Opatovice – Zajícova cihelna
60	Otaslavice – hliník u obecní váhy
61	Pavlov – cihelna
62	Podolí I
63	Podolí III
64	Pohořelice Nová louka 1994
65	Prušánky – hliník
66	Přibice – obec
67	Rajhrad – intravilán
68	Rašovice – u stohu a křížku
69	Rousínov – cihelna
70	Rousínov – Kroužek
71	Rybníky – Na Topanovských
72	Rybníky II A, B, C – Milan Vokáč sběr
73	Sedlec – Koldberky
74	Seloutky – Šťastné
75	Skalice – Nivy
76	Skoronice – neznámá trať (štěrkovna?)
77	Slavkov – Cutisin
78	Slavkov – obchvat
79	Sobotovice II – Za vinohrady
80	Sobůlky – Vala
81	Stará Ves u Bílovce
82	Svatobořice-Mistřín – Písky II
83	Syrovice – stavba silnice na Rajhrad
84	Šatov – Nad tokem Danýže
85	Šebetov – Kenicka
86	Šlapanice – Široká pole
87	Šumice – Nad rybníkem (depot)
88	Těšetice – Vinohrady
89	Těšetice – Guttwillingerova cihelna
90	Troubsko – za kostelem a z roku 1996
91	Trstěnice – Dobré díly
92	Tvarožná – Rohlenka 1993
93	UB Katovka – Střelnice/obchvat I/50
94	Újezd u Brna – JV část katastru
95	Vacenovice – Pod Čertobrdem
96	Velké Pavlovice – Nad zahrady
97	Věteřov – U příček
98	Věteřov – Nové hory
99	Víceměřice – Na kratinách
100	Vícemilice – Břestečky
101	Vícov – Dlouhá
102	Vlaštovičky – silnice Opava–Krnov
103	Vranovice – Na dílech
104	Vrbovec – Langova cihelna
105	Vyškov – Markova cihelna
106	Znojmo – Hradiště

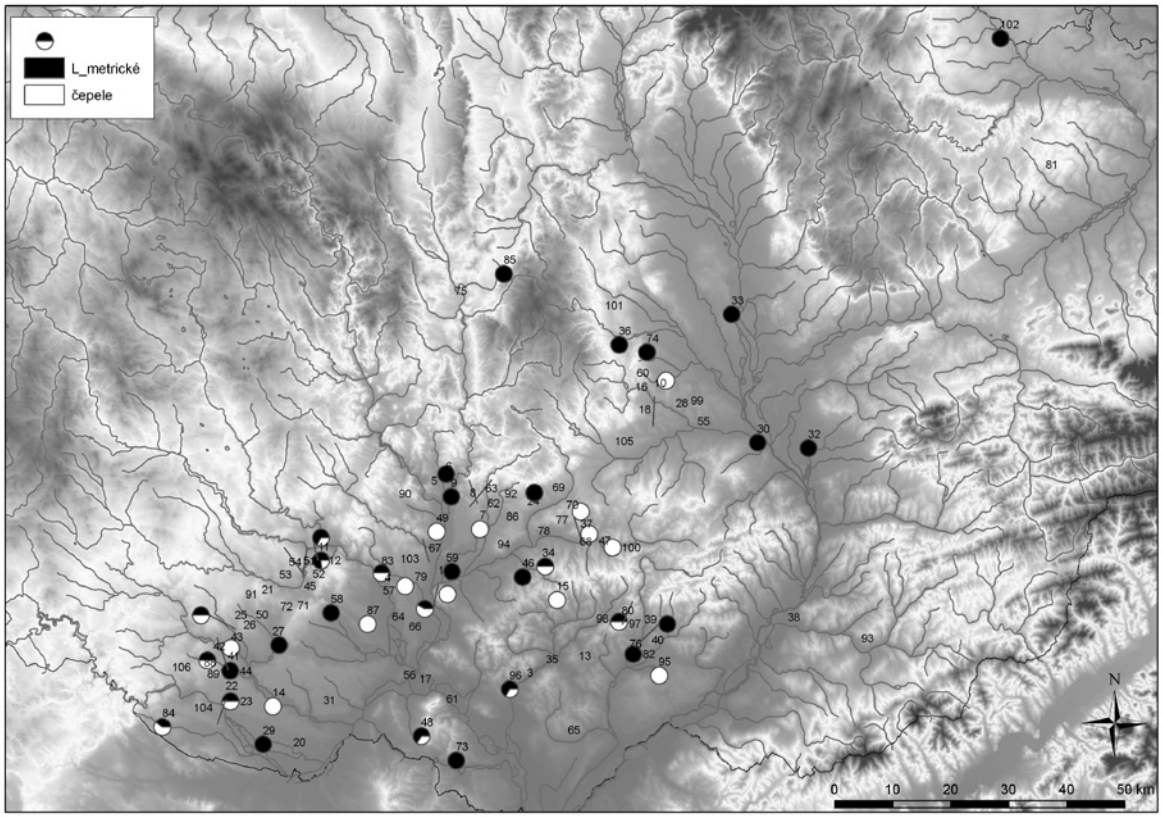

Obr. 165: Distribuce čepelových a podélných suportů ve starší době bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

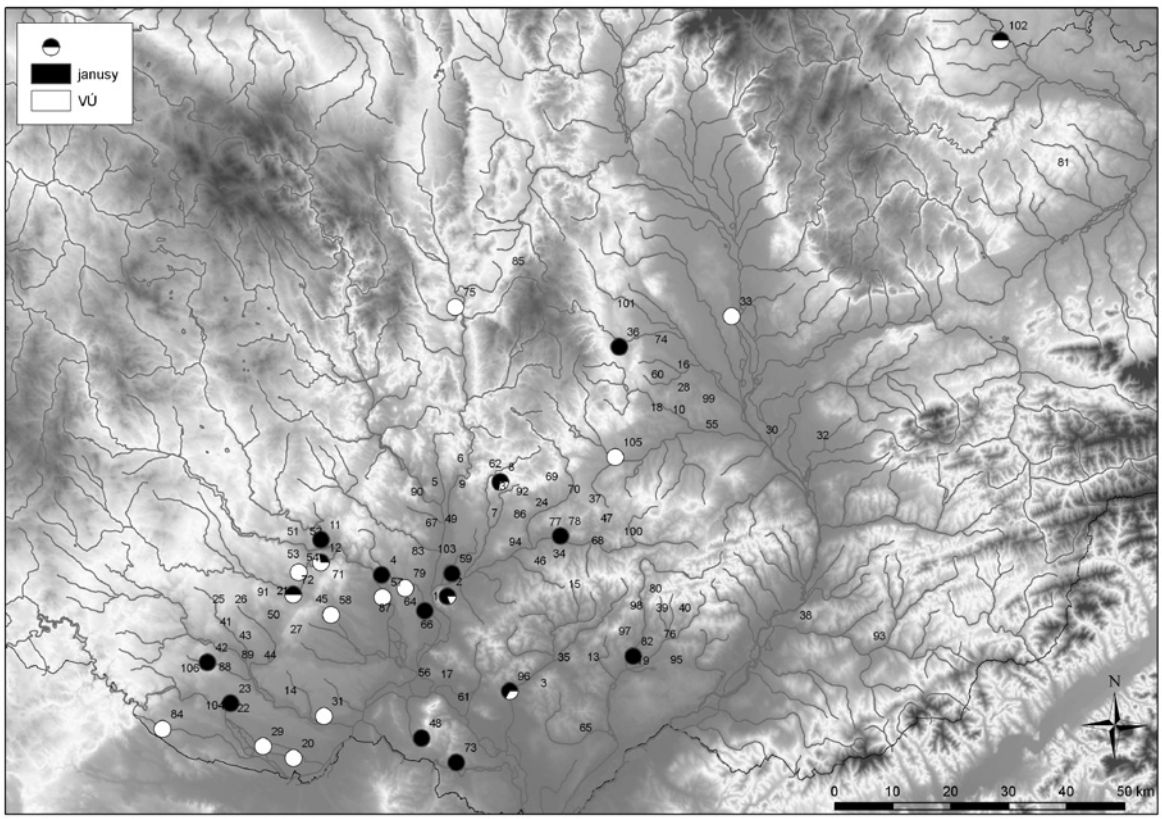

Obr. 166: Distribuce úštěpů s ventrálním negativem a dvoulící debitáže ve starší době bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

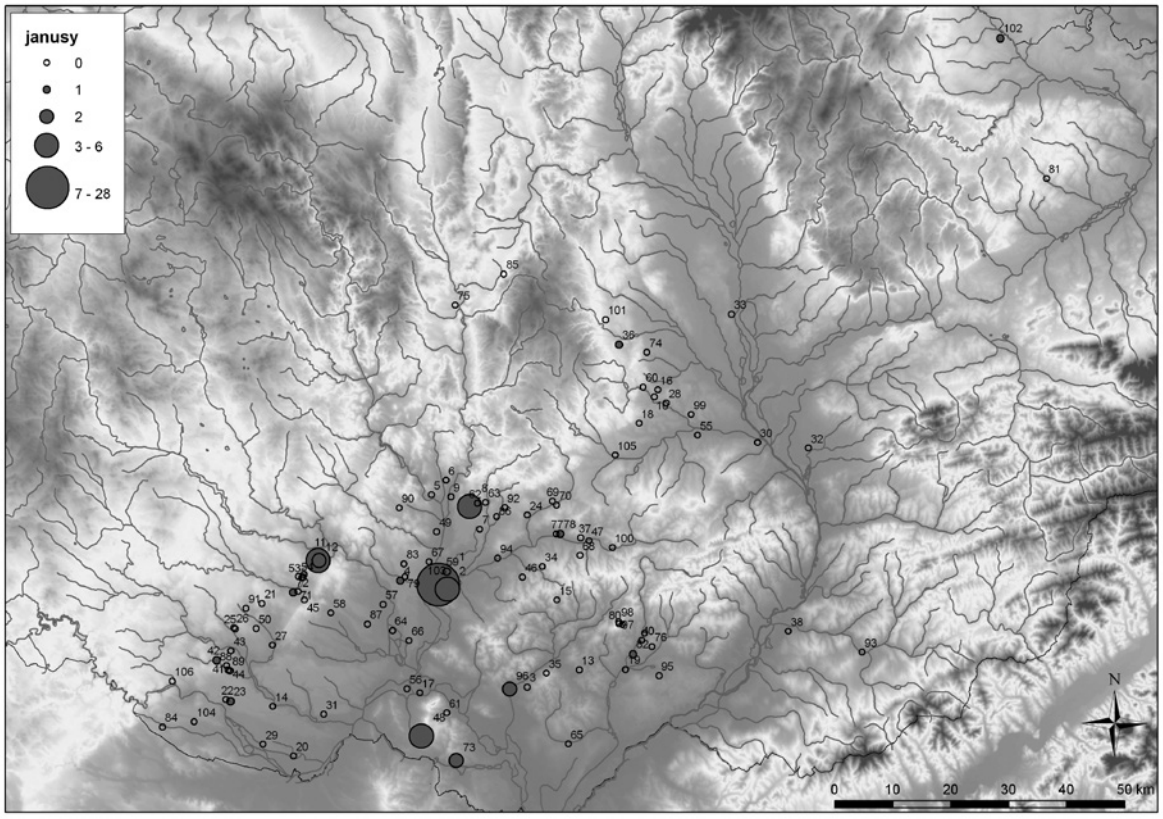

Obr. 167: Množství dvoulící debitáže na sídlištích starší doby bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

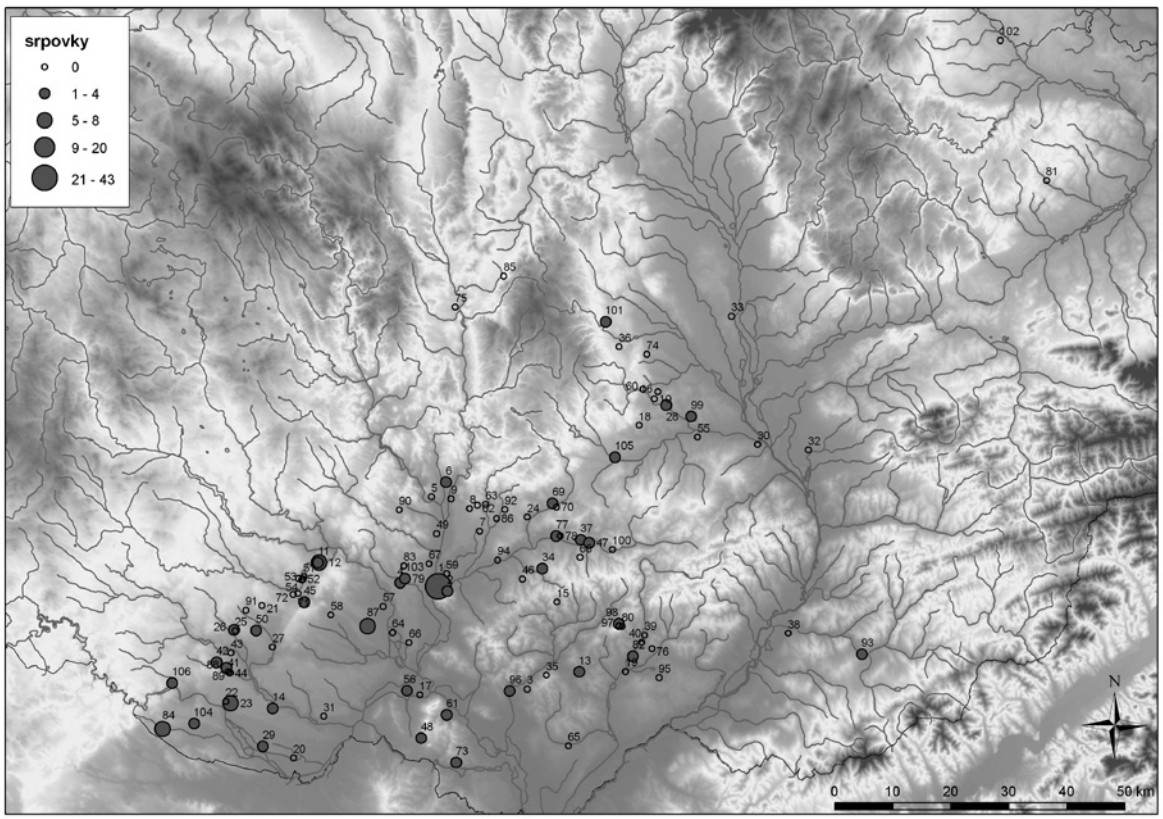

Obr. 168: Distribuce srpovek starší doby bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

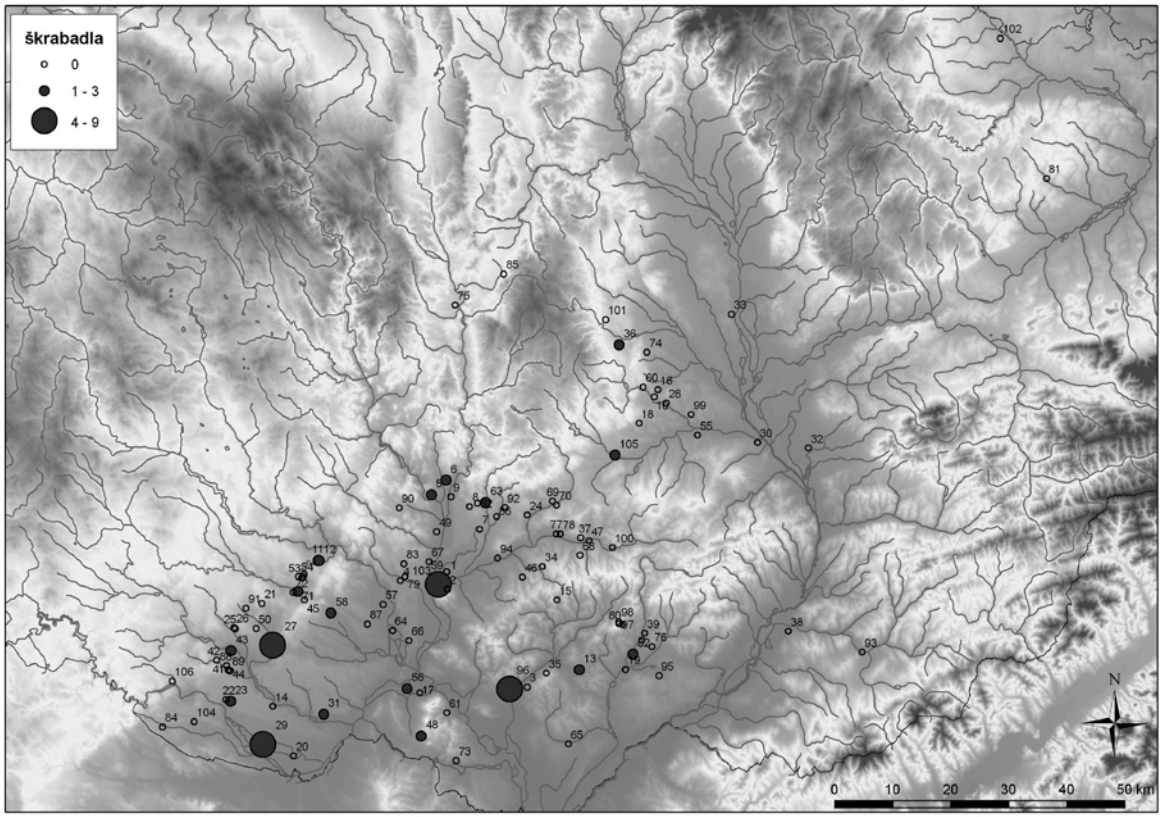

Obr. 169: Distribuce škrabadel starší doby bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

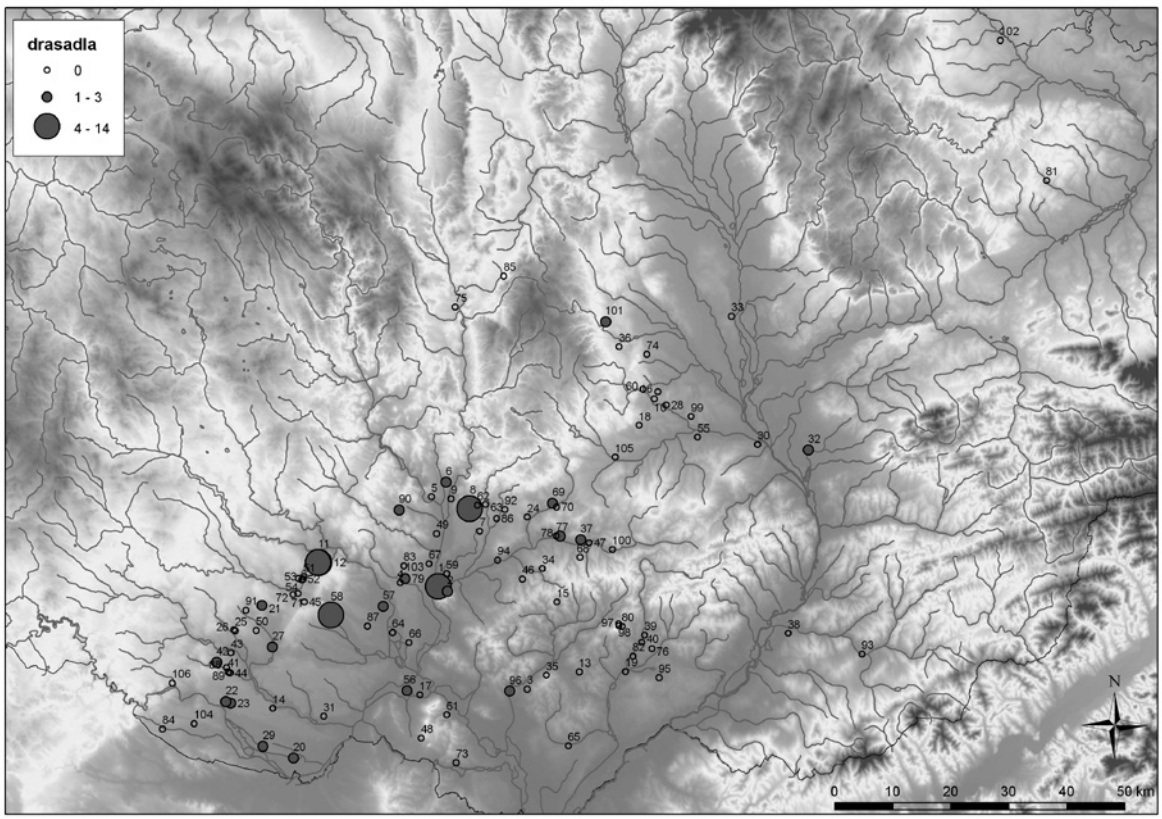

Obr. 170: Distribuce drasadel starší doby bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

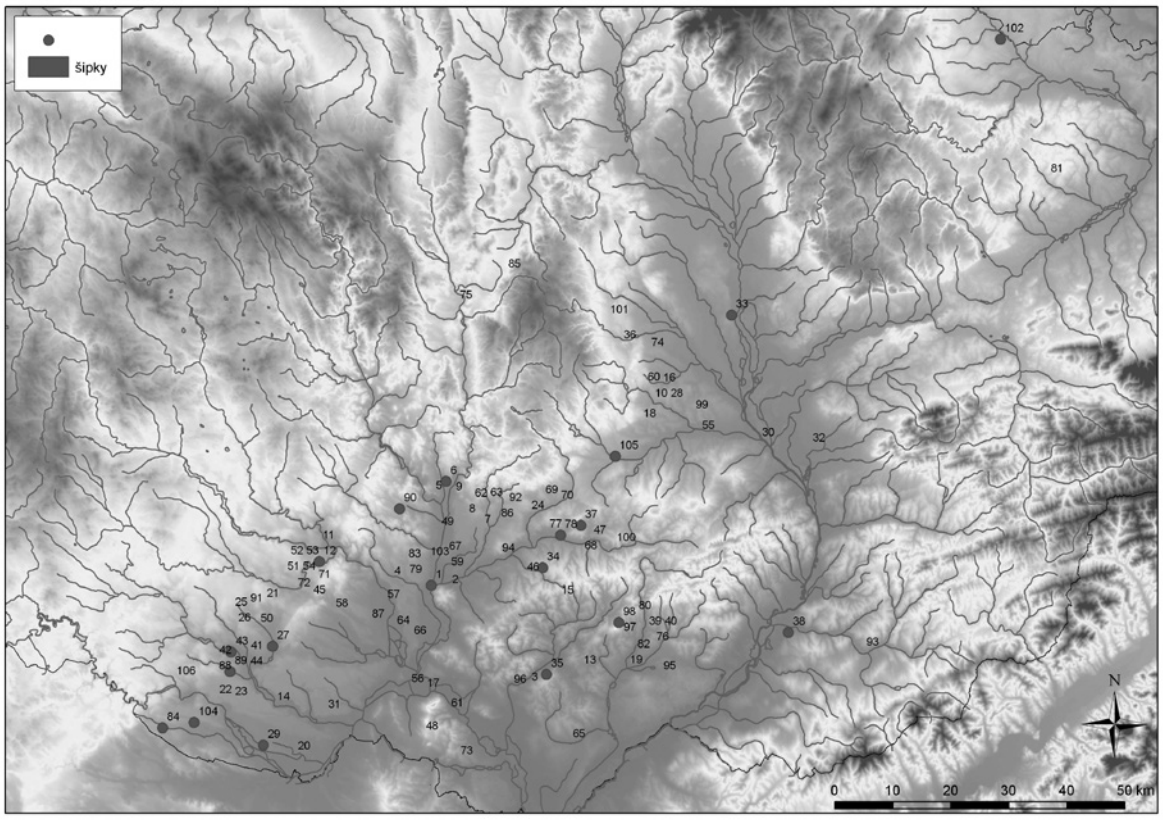

Obr. 171: Distribuce šipek ve starší době bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

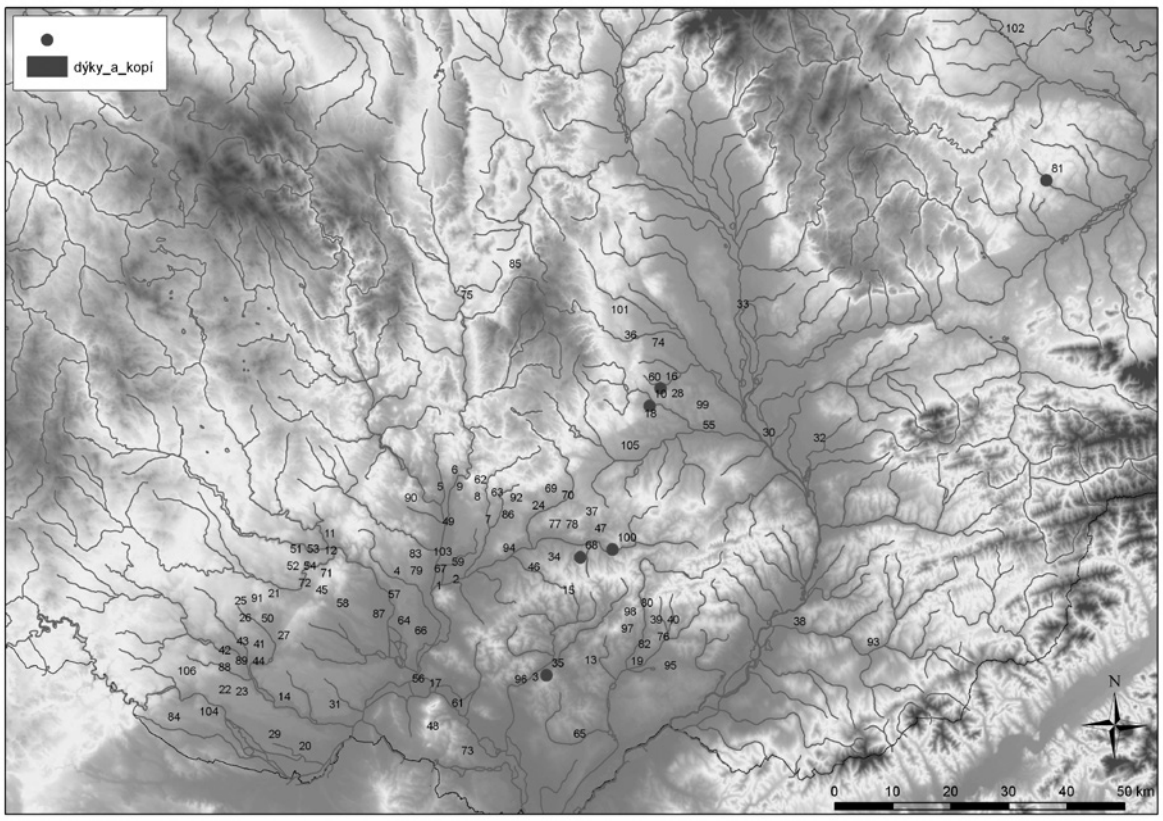

Obr. 172: Distribuce bifaciálně retušovaných reprezentativních artefaktů starší doby bronzové. Na mapový podklad vložila J. Mazáčková.

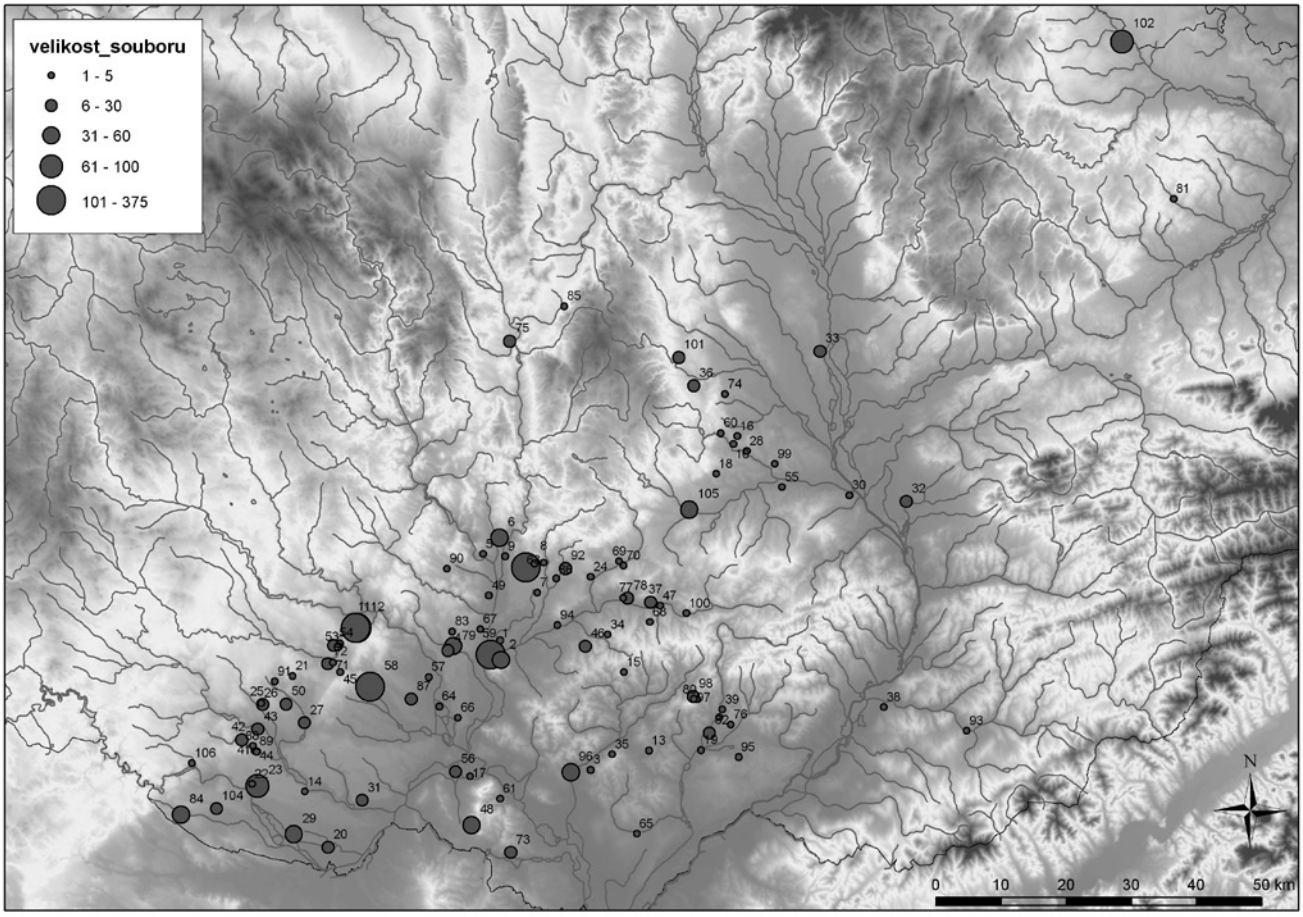

Obr. 173: Zastoupení štípané industrie na lokalitách starší doby bronzové.

operují v jeho již upravené, artificiální podobě, používají jiné technologie, jiné způsoby retuše (bifaciální – okrajové, invazivní i plošné) a jiné morfotypy. Pro tuto societu je žádaným produktem janus úštěp a užívá řezné nástroje s bokem. Význam pro ni má především surovina rohovce typu KL I, zatímco produkty z brekcie jsou vázány spíše na oblast zdrojů a mimo ni se vyskytují omezeně.

Pokud sledujeme kvantitativní prostorová data (obr. 167), pak v případě janusů nápadně vystupuje několik málo sídlišť na jižní Moravě. Do oblastí Moravské brány pronikla technologie výroby tohoto suportu jen ojediněle.

Dalším fenoménem kulturně zřejmě blízkým produkci a využívání janusů je distribuce kamenných srpovek (obr. 168). Jak bylo prokázáno výše, srpovky (s leskem) jsou spojeny s hlubší kulturní symbolikou starší doby bronzové. Jejich distribuce nevykazuje s výjimkou Blučiny-Cezav žádné nápadné kumulace, ale je rovnoměrně rozšířena v celém jihomoravském prostoru západně od toku Moravy a v jižní části Moravské brány. Lze pochybovat o užitkově vysvětlitelném důvodu jejich koncentrace na Blučině, která jako centrum „zemědělské výroby“ jistě nesloužila.

Nápadnou vazbu na prostor jihozápadní Moravy vykazují archaické morfotypy vycházející z eneolitické tradice (obr. 169 a 170). Jejich distribuce více méně kopíruje starší jevišovickou oikumenu. Početně tvoří sice nezanedbatelnou část typologického spektra starší doby bronzové, jejich množství na jednotlivých sídlištích je však nízké. Dosažené maximum 14 ks drasadel a 9 ks škrabadel je zjištěno pouze na Blučině-Cezavách, která je s archaickými tradicemi výrazně spojena i v jiných případech, a kromě toho jde o nejrozsáhlejší analyzovaný soubor mimo oblast nejbližšího okolí Krumlovského lesa. V případě drasadel se více než jedno drasadlo vyskytlo pouze v okolí zdrojů (Budkovice – Myslivárna 9 ks, Budkovice – Panský dvůr 5 ks, Olbramovice – obchvat 5 ks, Brno-Slatina 4 ks). V případě škrabadel se více exemplářů objevilo v polohách poblíž starších jevišovických sídelních zón (Hrádek – Vinohrad 4 ks, Hostěradice 4 ks, Velké Pavlovice – Nad zahrady 4 ks, Mikulov – Kamenné 3 ks). Zvláště u škrabadel je nápadný jejich ústup ve věteřovském období.

Distribuce šipek (obr. 171) vykazuje podobnou rovnoměrnost v rozšíření jako srpovky. Rovněž jen ojediněle se vyskytly na východ od řeky Moravy a v prostoru severně Vyškova. Ačkoli se šipky na rozdíl od srpovek vyskytují spíše v hrobech a jsou spojeny spíše s reprezentací než s hlubší kulturní symbolikou, jde nezpochybnitelně o dědictví kulturní tradice KZP. Tento modernější adstrát ke starším tradicím byl populací rodící se doby bronzové na jižní Moravě všeobecně přijat, jak dokládá i jeho rovnoměrné rozšíření.

Naopak distribuce jiných bifaciálně retušovaných artefaktů – dýk (obr. 172) – je zjevně pouhým marginálním impaktem z jiného (severského) prostředí, které zde záhy ztratilo smysl. Tím, že dýky nebyly začleněny do hlubší ideové struktury, jako tomu bylo s kulturním dědictvím KZP, zůstalo jejich používání pouze ojedinělou reprezentativní či atraktivní záležitostí. Zvláště u morfotypu dýky s ohledem na účel povrchní reprezentace elity došlo velmi rychle k přechodu k ceněné bronzové surovině. Zjištěná distribuce těchto speciálních artefaktů může snad naznačovat směr jejich šíření na naše území od severozápadu průchodem přes Orlické hory, a nikoli přímo ze severu vně Jeseníků, což odpovídá ohnisku výroby v jižním Švédsku a Dánsku.

Zdá se, že můžeme konstatovat, že v jihomoravském prostředí dochází k pozvolnému útlumu technologických tradic neolitického, resp. eneolitického substrátu (praktická rutinní znalost paralelní exploatace jader, škrabadla, drasadla, retušované čepele, příčné retuše, hroty) a rozvoji tradic vycházejících z kulturního prostředí KZP (jakási tendence bifaciální souměrnosti dosahované plošnou nebo invazivní bifaciální retuší a zřejmě projevované i zájmem o suporty s bikonvexním řezem, šipky, zoubkované řezné nástroje s bokem). Otázka dvoulící debitáže ve štípané industrii KZP nebyla dosud řešena a domnívám se, že by bylo přínosem odpoutat se v případě této industrie od morfologického třídění a zhodnotit charakteristiky suportu.

Hierarchii sídlišť starší doby bronzové přirozeně není možné řešit na základě množství štípané industrie, jde tedy spíše o hierarchii pozic tradice sociálního, kulturního a případně symbolického statusu kamenných štípaných artefaktů (obr. 173).

2.6.4. Nástin civilizační změny střední Evropy na základě dokladů změn symbolických tradic

Na základě výstupů všech dosud provedených analýz a identifikovaných fází vývoje vztahu populací závěru eneolitu a doby bronzové k symbolice kamene lze nastínit proces civilizační změny z trochu jiného úhlu než při analýze běžnějších typů hmotné kultury. Jde o proces zániku tradic a symboliky autochtonní populace s neolitickým základem a rozvoj symboliky populací mladšího pravěku na Moravě, které mají již velmi blízko k civilizacím Karpatské kotliny, Balkánu a Středomoří a jejichž symbolické (nebo chceme-li religiózní a mytologické) tradice jsou již blízké dochovaným mytologicko-religiózním reliktům tzv. indoevropských jazykových skupin.

Obvykle se předpokládá, že hlavní podíl na vzniku populace starší doby bronzové na Moravě měl lid kultury se šňůrovou keramikou, což se dokládá relativní shodou charakteristik antropologického materiálu této populace a populace únětické kultury. Vliv kultury se zvoncovitými poháry se z antropologického hlediska považuje za marginální, dočasný a rychle asimilovaný. Tradice štípané industrie a symbolické kultury však svědčí o jiném průběhu.

Rozeberme si nejprve závažnost antropologických závěrů. Původní neolitický substrát je charakterizován výraznou variabilitou (*Jelínek 1964*, 81, 102). Obecně převládají gracilnější postavy, metrika lebky je většinou mezokranní, dolichokranie však není nijak vzácná. Tyto závěry vychází ovšem především ze studia populací neolitických a případně staršího eneolitu. Mladší populace kultury s kanelovanou keramikou nebo jevišovické kultury ve větším rozsahu zkoumána zatím zřejmě nebyla. Antropologický materiál nositelů KŠK se obecně velmi špatně zachovává, přesto byl podroben analýze ve značné šíři vzorků (*Jelínek 1964*, 82–91). Konstatována je výrazná robustnost a výška postavy, masivní svalové úpony u mužů i žen a převážná dolichokranie nebo hyperdolichokranie. Podobnému typu odpovídá i populace epišňůrové nitranské skupiny (*Dočkalová 2006*, 27–29). Populace z pohřebiště ve Slatinicích analyzovaná ve zmíněné studii vykazuje velmi dobré zdraví zubů v celém souboru. Objevily se doklady anemie. Pro populaci kultury zvoncovitých pohárů byla několika studiemi potvrzena převážná brachykranie (*Jelínek 1964*, 92–94; *Koldínská 2007*, 45–49). Populace únětické kultury je tělesnou stavbou blízká nositelům KŠK, to ovšem může být zavádějící. Jestliže se v průběhu eneolitu změnil životní styl od relativně autarkního zemědělství k pozvolné profilaci bojovnických elit, hierarchizaci sídlišť i celé společnosti, jistě se mu v rámci několika staletí mohla přizpůsobit i tělesná schránka. Stav zubů se velmi hojným výskytem kazů a intenzivním zbroušením od epišňůrového vzorku nápadně liší (*Dočkalová 2006*, 31). Časté zmiňování dolichokranie jako typického znaku populace KŠK je rovněž argumentem sporným, protože jistá míra dolichokranie je v našem prostoru přítomna již od neolitu. Chybí zde také srovnání s nositeli následné mohylové kultury. Analýza antropologických znaků spojovaných s mobilním způsobem života (*Sládek – Berner – Sailer 2006*) nepotvrdila výraznější projev u nositelů KŠK ve srovnání populací starší doby bronzové.

Z hlediska symbolické tradice se na Moravě v počátcích neolitu pevně zakořenila poměrně komplexní symbolika spojená s fenoménem zrna a paradoxní obrody prostřednictvím smrti a uložením do země (*Kaňáková 2012*), která se stává základním kamenem nadstavbové charakteristiky obyvatelstva oblasti dnešní Moravy. Infiltrace fyzických nositelů neolitu na Moravu nebyla nijak masivní, v řádu malých skupinek je však doložena (*Zvelebil – Pettitt 2008*). Jakkoli tedy autochtonní mezolitická populace tvořila nadále v genetickém fondu převahu, jsme tu svědky poměrně rychlého pojmutí nových symbolických tradic importovaných z Balkánu a oblastí dále na jihovýchod. Tato symbolika se zcela jasně projevuje ještě ve starší době bronzové, kde se manipulace se srpy (dlouhodobě používanými ke skutečné sklizni obilovin), jejich záměrná skartace, fragmentarizace a depozice objevuje ve spojení s depozicí zrna, zrnotěrek a ideově blízkých chtonických prvků (fragmentarizovaná těla nebo skelety). Zatímco v neolitu byl chtonický aspekt struktury spíše symbolický (dynamické akce zašlapávání zrna a později s největší pravděpodobností čtvrcení keramických idolů Koré), ve starší době bronzové se setkáváme častěji s depozicemi v souvislosti s obětí živého těla. Po celou starší dobu bronzovou je prokazatelně dominantní (a to na jižní Moravě, která byla jihovýchodním vlivům vystavena nejvýrazněji) tato autochtonní symbolická struktura, která je soudobé populaci rozvinuté doby bronzové na Balkáně již naprosto cizí. Je třeba konstatovat, že pokud snad měla populace KŠK významný podíl na vzniku fyzické populace starší doby bronzové, pak naprosto neovlivnila její ideovou nadstavbu, její tradici, a tedy kontinuitu s autochtonním základem, protože v kontextu KŠK se žádné nadstavbové struktury zemědělsko-chtonických religiózních projevů neobjevují.

Z hlediska tradic patrných v rámci štípané industrie lze konstatovat dlouhodobé přežívání morfotypů autochtonního

základu, který je dobře doložen ještě v jevišovických souborech (škrabadla, drasadla, stiradla, příčné retuše), a adstrát tradic, které ve střední Evropě dosud chyběly. Zdomácnění morfotypu bifaciálně retušovaného ostří s retušovaným bokem a aplikace tohoto importovaného typu na autochtonní funkční typ srpovky, obliba plošné nebo invazivní retuše, převzetí atributů reprezentace bojovníka (plošně retušované dýky a šipky) a rovněž dominantní orientace na rohovce typu Krumlovský les identifikují tento kulturní adstrát jako vliv populace kultury zvoncovitých pohárů. Jakkoli nezanechala tato populace výraznější stopy v genofondu únětické kultury, v jeho štípané industrii i v nadstavbové struktuře se odrazila velmi zásadně. Naopak vliv KŠK není nijak patrný. Kultura zvoncovitých pohárů geneticky vychází z tradice megalitických kultur atlantického okruhu, ať již je její pravlast situována na Iberský poloostrov nebo jinam. Ideová struktura těchto populací je výrazně spojena s kontaktováním sil skrytých v hlubinách země, ať již se projevuje rozmachem hlubinného dolování kamenných surovin, navštěvováním jeskyní nebo budováním kamenných hrobových struktur (dolmeny, skříňkové hroby, kamenné věnce, ukládání mrtvých v jeskynních výklencích a podobně). Ve výtvarných projevech tohoto okruhu nacházíme téma obrody prostřednictvím smrti a vstupu do podzemí.[22] Toto schéma je spojováno se slunečním cyklem pouti – ponoření se do podsvětí (nezapomeňme, že v západní přímořské Evropě slunce zapadá do vod Atlantického oceánu), průchod labyrintem a nový úsvit (zmrtvýchvstání). Blízká ideová struktura, která se dochovala ve střední Evropě, v atlantických populacích nenachází rozuzlení ve fragmentarizaci těla klasu na jednotlivá zrna (a tedy fragmentarizaci zosobnění klasu – těla), jejich pohřbení a znovuzrození, protože spojení atlantických populací se zemědělským způsobem života je mizivé. Sjednocení s ideovou strukturou je dosahováno cestou bojovníka, iniciační zkoušky, heroické smrti a víry v „nový úsvit“, který jej čeká. Vycházející Slunce, mořské vlny, labyrinty a bojovnické atributy jsou nejběžnějšími výzdobnými motivy na kamenných stélách celé západní Evropy po celý eneolit, včetně období přechodu k době bronzové (*Kaňáková, nepublikovaný rkp. skript*). V nadstavbových projevech únětické kultury lze vliv tohoto adstrátu spojit s rozmachem hlubinného dolování v Krumlovském lese (*Oliva 2010*, 278), renesancí zájmu o jeskyně (*Stuchlík 1981*), kamenným obkladem hrobů a přítomností kamenů v hrobech (*Podborský 1987*, 103–107; *Poulík 1943*, 68–69; *Ondráček 1962*, 10–68; *Stuchlík 1987*, 21–23, 33; *Tihelka 1953*, 236–238 a četní další) a symbolickým používáním kamenných nástrojů v souvislosti s usmrcováním a čtvrcením obětí.

V době příchodu skupin populace KZP fungovala pravděpodobně dosud distribuční síť kamenných surovin jevišovické kultury, vzhledem k tomu, že osídlení KZP respektuje osídlení jevišovické oikumeny. Region Krumlovského lesa byl tedy jedním z mála zdrojů kamenných surovin na jižní Moravě, který byl nositelům KZP dostupný. Protože pro populaci KZP bylo významné ono vlastní kontaktování podzemí, je logické, že přes běžné uplatnění vysoce kvalitních jemnozrnných importovaných surovin (které měly podobné vlastnosti jako kamenné suroviny západní Evropy, odkud přišli), začali sami dolovat dostupné místní zdroje. Splynutí ideově blízkých struktur dalo vznik specifickému symbolickému projevu starší doby bronzové.

Z uvedených informací vyplývá, že z hlediska nadstavbových struktur mezi pozdním eneolitem a starší dobou bronzovou panuje na jižní Moravě výrazná civilizační kontinuita, která se láme až na počátku střední doby bronzové, kdy je náhle výrazná symbolika kamene a chtonických sil spojených s jeho původem i s neolitickými tradicemi opuštěna. V té době je opuštěna Blučina i Krumlovský les, ustává dolování, náhle klesá výskyt štípané industrie na sídlištích, jeskyně jsou opět opuštěny a kámen zůstává charakteristickým prvkem konstrukce hrobu pouze v prostředí západněji položené česko-falcké, a nikoli středodunajské mohylové kultury. Jestliže sledujeme návaznost v reprezentativní hmotné kultuře věteřovské a středodunajské mohylové kultury, ale v nadstavbové struktuře nápadnou diskontinuitu, pak můžeme charakter civilizační změny lépe pochopit. Během protourbánního horizontu mohlo dojít pouze k ovlivnění nebo zavázání elity cennými luxusními předměty (změna reprezentativní složky materiální kultury), a až později ve střední a mladší době bronzové ke skutečné civilizační změně shora (rozvoj vertikální sociální hierarchie, přijetí přinejmenším vnějších projevů nových religiózních a mytologických struktur). Tradice starší doby bronzové se v utlumené podobě dále udržuje zvláště na jižní Moravě (včetně depozic fragmentů lidského skeletu v doprovodu štípané industrie z rohovce typu Krumlovský les), zatímco v severnějších částech oikumeny je pozvolna opuštěna. Přímo na štípané industrii lze sledovat nápadný ústup tradičních a symbolických morfotypů v severnějších oblastech Moravy a Slezska již ve věteřovském prostředí. Jestliže mezi únětickou a věteřovskou hmotnou kulturou sledujeme plynulou návaznost a v rámci jihomoravského prostoru je štípaná industrie obou kultur prakticky identická, pak rezignace na používání právě tradičních morfotypů (tedy tradičních činností) a na symbolický morfotyp bifaciálně retušované srpovky s bokem naznačuje jiný než praktický důvod udržování tradice na jižní Moravě. Je možné, že zde sledujeme doklady přimknutí se k tradici pod vnějším tlakem. Stejnou příčinu může mít eskalace morbidních chtonických aktivit na Blučině v tomto období. To podporuje hypotézu kulturní změny shora, s přetrvávající starší tradicí v běžné populaci.

O tom, že kulturní vliv Středomoří působil především na vyšší společenské vrstvy, které začínají inklinovat k tamním sociálním a symbolickým strukturám, zatímco běžná populace setrvávala v tradici, svědčí nápadná renesance starých tradic v období popelnicových polí. Jak uvádí M. Salaš (*Salaš 2005*, 48), srp je nejčastěji do země deponovaným nástrojem ještě celou dobu bronzovou (i když je již bronzový, a nikoli kamenný), na jižní Moravě se obnovuje aktivita v Krumlovském lese i na Blučině, z adstrátu KZP se uchoval zvyk přidávat do hrobu kámen, často jako kamenný štípaný nástroj nebo artefakt, jako pojítko se světem mrtvých i živých.

S ohledem na antropologické analýzy nezbývá než dodat, že kulturní příslušnost v nadstavbovém smyslu (tradice, víra, symbolika) není nijak vázána na tělesný nebo genetický typ. Stejně tak nelze posuzovat kulturní příslušnost populace v tomto

22 Na území Iberského poloostrova byla neolitická kultura donesena fyzickými nositeli z Předního východu, kteří přišli se svými hospodářskými zvířaty i plodinami, které nemají na Iberském poloostrově své divoké předchůdce (*Martí 1998*, 122). Iberský poloostrov je kolébkou megalitického okruhu. Ideová shoda se střední Evropou tedy pramení ze stejného prazákladu přineseného z Předního východu, i když další vývoj byl jiný.

smyslu podle hmotné kultury a životního stylu elit. Převahu obyvatelstva vždy bude tvořit prostý lid, u něhož se přidržování tradice jeví značně rezistentní.

CITOVANÁ LITERATURA

Bradley, R. 2000: An Archaeology of Natural Places. London.

Breuil, H. 1925: Notes de voyage paléolithique en Europe Centrale. L'Anthropologie 34, 515–552.

Cahen, D. – Keeley, L. H. 1980: Not Less than Two, Not More than Three. World Archaeology 12, No. 2, 166–180.

Crawford, O. S. G. 1953: Archaeology in the Field. London, 51.

Dočkalová, M. 2006: Dvě populace z doby bronzové – antropologická analýza. Acta Archaeologica Opaviensia 2006, 15–36.

Gladilin, V. N. – Demidenko, Y. 1989: Upper Palaeolithic stone tool complexes from Korolevo. Anthropologie XXVII/2–3, 143–178.

Hladíková, L. 2000: Szeletien na jižní Moravě. Rukopis diplomové práce ÚAM FF MU. Brno.

Jelínek, J. 1959: Anthropologie der Bronzezeit in Mähren. Anthropos 10 (N. S. 2). Brno.

Jelínek, J. 1964: Anthropologie mladší doby kamenné na Moravě. Anthropos 16 (N. S. 8). Brno.

Johnson, M. H. 2005: Thinking about Landscape. In: Renfrew, C. – Bahn, P. (eds.) 2005: Archaeology. The Key Concepts. London–New York, 156–159.

Johnson, M. H. 2007: Ideas of Landscape. Oxford.

Kaňáková Hladíková, L. 2012: Nový pohled na neolitickou antropomorfní motiviku. SPFFBU, řada archeologická M14–15, 59–86.

Koldínská, Z. 2007: Antropologická analýza pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů z Hulína 1. Rukopis magisterské diplomové práce, Brno.

Lamotta, V. M. – Schiffer, M. B. 1999: Formation Processes of House Floor Assemblages. In: Allison, P. (ed.) 1995: The Archaeology of Household Activities. London, 19–29.

Lamotta, V. M. – Schiffer, M. B. 2005: Archaeological formation processes. In: Renfrew, C. – Bahn, P. (eds.) 2005: Archaeology. The Key Concepts. London–New York, 121–127.

Martí, B. 1998: El Neolítico. In: Barandiarán, I. – Martí, B. – Rincón, M. – Maya, J. L. 1998: Prehistoria de la Península Ibérica. Barcelona, 121–195.

Nekvasil, J. 1962: Pronikání horákovské kultury do oblasti lužických popelnicových polí. In: Sborník Československé společnosti archeologické II, Brno, 141–165.

Oliva, M. 1989: Paleolit. In: Belcredi, L. (ed.) 1989: Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov. Brno, 7–32.

Oliva, M. 2002: Těžní jámy, rondely, hradiska... jak se to rýmuje. In: Neustupný, E. (ed.) 2002: Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Sl. Vencla. Plzeň–Praha, 153–186.

Oliva, M. 2003: O nezanedbatelnosti neočekávaného: štípané industrie starší doby bronzové na Moravě. Archeologické rozhledy LV, 10–46.

Oliva, M. 2007: Gravettien na Moravě. Disertationes archaeologicae brunenses/pragensesque 1, Brno–Praha.

Oliva, M. 2010: Pravěké hornictví v Krumlovském lese. Vznik a vývoj industriálně-sakrální krajiny na jižní Moravě. Anthropos. Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quaternary Geology, vol. 32, N. S. 24, Brno.

Oliva, M. – Neruda, P. – Přichystal, A. 1999: Paradoxy těžby a distribuce rohovce z Krumlovského lesa. Památky archeologické XC/2 1999, 229–318.

Ondráček, J. 1962: Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě. Časopis československé společnosti archeologické 2, 5–100.

Podborský, V. 1960: Bemerkungen zur Problematik der mährischen Hallsttatzeit I. SPFFBU E5, 23–56.

Podborský, V. 1987: Výzkum pohřebiště únětického lidu na „Vinohradech" u Těšetic. Matriály. Archeologicko-historická analýza. In: Lorencová, A. – Beneš, J. – Podborský, V. 1987: Těšetice-Kyjovice 3. Únětické pohřebiště v Těšeticích-Kyjovicích, 13–144.

Poulík, J. 1943: Ein Spätaunjetitzer Grab in Telnitz, Bez. Brünn. Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge III. Band, 67–73.

Prošek, F. 1953: Szeletien na Slovensku. Slovenská archeologie 1, 133–164.

Říhovský, J. 1958: Problém expanse lidu s lužickou kulturou do středního Podunají. Archeologické rozhledy X, 203–232.

Říhovský, J. 1960: K otázce pronikání lidu s velatickou kulturou k severu. Sborník AÚ ČSAV Brno I, Brno, 45–49.

Salaš, M. 1986: Výzkum fortifikace věteřovského výšinného sídliště u Blučiny. Archeologické rozhledy XXXVIII, 504–514.

Salaš, M. 1993: V lesku zlatavého bronzu. Kultura středodunajských popelnicových polí. In: Podborský, V. (ed.) 1993: Pravěké dějiny Moravy. Brno, 286–301.

Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I, II, Brno.

Salaš, M. – Dočkalová, M. – Horáčková, L. – Jarošová, I. – Nedbalová, J. – Nývltová Fišáková, M. – Petřík, J. – Roblíčková, M. – Largová, L. 2012: Mladobronzová kumulace lidských skeletů na Cezavách u Blučiny (okr. Brno-venkov) a její environmentální kontext. Památky archeologické CIII, 173–231.

Schiffer, M. B. 1996: Formation Processes of the Archaeological Record. Salt Lake City.

Sisk, M. L. – Shea, J. J. 2008: Intrasite spatial variation of the Omo Kibish Middle Stone Age assemblages: Artifact refitting and distribution patterns. Journal of Human Evolution 55, 486–500.

Skutil, J. 1928: Geografické rozšíření solutréenu. In: Bratislava II/1, 166–180.

Sládek, V. – Berner, M. – Sailer, R. 2006: Mobility in Central European Late Eneolithic and Early Bronze Age: tibial cross-sectional geometry. Journal of Archaeological Science 33, 470–482.

Stein, J. K. 2001: A Review of Site Formation Processes and Their Relevance to Geoarchaeology. In: Goldberg, P. – Holliday, V. T. – Ferring, C. R. 2001: Earth Sciences and Archaeology. New York–Boston–Dordrecht–London–Moscow, 37–51.

Stuchlík, S. 1981: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě. In: Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně IX/2. Praha.

Stuchlík, S. 1987: Únětické pohřebiště v Mušově. In: Studie archeologického ústavu ČSAV v Brně XIV/2. Praha.
Svoboda, J. 1996: Gravettian and Epigravettian Chronologies in the Middle Danube Area. In: Přehled výzkumů 1992, 9–19.
Škrdla, P. 1994: Rekonstrukce paleolitických technologií na Stránské skále. Pravěk NŘ 4, 5–15.
Tihelka, K. 1953: Moravská únětická pohřebiště. Památky archeologické XLIV, 229–328.
Trigger, B. G. 1967: Settlement Archaeology – its Goals and Promise. American Antiquity 32, 149–160.
Trigger, B. G. 1971: Archaeology and Ecology. World Archaeology 2, No. 3, 321–336.
Valoch, K. 2004: Drobnotvaré industrie starého a středního paleolitu. In: K poctě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Brno, 35–45.
Zvelebil, M. – Pettitt, P. 2008: Human Condition, Life, and Death at an Early Neolithic Settlement: Bioarchaeological Analyses of the Vedrovice Cemetery and their Biosocial Implications for the Spread of Agriculture in Central Europe. Anthropologie 46/2–3, 195–218.

2.7. Identifikace tzv. nadstavbových jevů – aplikace etnoarcheologie, sociální archeologie, archeologie kultu, kognitivní archeologie

Následující text je výsledkem snahy rehabilitovat štípanou industrii v mladším pravěku jako pramen s dosud významnou vypovídací hodnotou. Navzdory minimu nálezových informací a navzdory velkému množství malých souborů není smyslem této práce pouze klasifikovat zjištěné materiální jevy a podat zprávu o štípané industrii samotné. Tento archeologický pramen stále disponuje šířeji využitelným interpretačním potenciálem, který může přispět k osvětlení society jejích tvůrců z hlediska jejich sociálního, kulturního a duchovního života.

Jaké otázky a odpovědi nám tedy mohou poskytnout subdisciplíny archeologie, které se identifikaci nadstavbových – tedy sociálních, religiózních a kognitivních – jevů věnují?

2.7.1. Etnoarcheologie nebo archeologie etnicity?

Zatímco etnoarcheologie je principem exploatace etnografických dat (především o procesech vztažených na materiální kulturu) pro testování archeologické interpretace, archeologie etnicity je principem exploatace archeologických dat pro identifikaci etnických pohybů nebo areálů v minulosti.

Etnoarcheologie

Etnoarcheologie je jednou z odnoží procesuální archeologie. Liší se od etnografie svým výhradně materiálním zaměřením, tedy jakýmsi dědictvím Nové archeologie. Zatímco etnografie zaznamenává a analyzuje žijící societu jako komplexní strukturu materiálních i duchovních projevů v environmentálním rámci, etnoarcheologie aplikuje metodiku etnografického pozorování žijících sociálních skupin s ohledem na procesy vzniku, manipulace a destrukce či depozice jejích hmotných produktů. Cílem je posoudit, nakolik lze pozorované procesy vztáhnout k archeologickým datům. Možnosti těchto metod jsou takřka neomezené, problematické bývá spíše jejich využití v aplikaci na pravěký materiál. Řada podobných nálezových situací může vznikat několika rozmanitými způsoby a z různých příčin. Je také stále obtížnější najít civilizačně nekontaminovaná společenství, u nichž se lze spolehnout na autentičnost a původní motivaci sledovaných činností. Jak vtipně poznamenal M. Oliva (*Oliva 1982*, 624), „etnografie nemůže dokázat pravdivost nějaké archeologické hypotézy, zato může velmi dobře ukázat její nejistotu“. Ačkoli jsou možnosti apriorní analogie takto limitovány, etnoarcheologie pomohla vědcům pochopit zákonitosti v kumulacích určitých typů produktů či odpadů v různých zónách sídliště, což podpořilo rozvoj mikroprostorových studií sídelní archeologie (*Gosden 2005*, 95), nebo poskytla základnu vypozorovaných zkušeností pro rozvoj experimentální archeologie. Množství případových studií vytvořilo také informační podklad pro zobecnění některých pozorovaných jevů a jejich příčin, což umožňuje je použít jako interpretační modely.

Touto cestou postupuje především řada anglosaských badatelů, kteří tradičně disponují bohatou tradicí etnografických výzkumů. Prudence Rice (*1987*, 113–306) analyzovala komplexní postupy výroby (od získávání a přípravy hlíny přes formování, povrchové úpravy a dekoraci, různé techniky sušení a vypalování až po procedury následující po výpalu) a nakládání s keramikou na základě mnoha různých etnografických studií z celého světa a vyvodila využitelné závěry. Zvláště díky pozornosti věnované rozdílům v nakládání (distribuční modely, výměna, redistribuce) s podomáckou a specializovanou produkcí osvětlila formování archeologických dat (*Rice 1987*, 204–205). Dále porovnávala vztahy mezi typy nádob, technologií jejich výroby a funkcí, resp. použitím (*Rice 1987*, 211–226) nebo souvislost výzdoby a geografického rozšíření tzv. stylu (*ibidem*, 269–272). Olivier Gosselain (*1992*) sérií případových studií výroby keramických nádob u jedenadvaceti etnických skupin jižního Kamerunu prokázal, že výslednou formu nádob ani v nejmenším neovlivňují osobní volby ani typ přírodního prostředí (klima, kvalita surovin keramického těsta), ale jsou vždy jednoznačně a uniformně diktovány kulturní tradicí té které society. N. David a C. Kramer (*2001*, 206, 221–224) zjistili, že v patrilineární společnosti Mandara Mounains v Kamerunu se artefakty vyráběné muži liší podle jazykové a kmenové příslušnosti, zatímco například keramika, která je vyráběna ženami, tyto hranice nerespektuje, protože ženy i se svými výrobními tradicemi odcházely z důvodu sňatku k jiným skupinám. Pro sledování kulturních a procesních tradic štípané industrie můžeme pominout notoricky známé, avšak poněkud jednostranně materiálně zaměřené studie zakladatelů procesuální archeologie. Jejich podrobný výčet uvádí již M. Oliva (*Oliva 1982*). Z novějších studií, více nakloněných zachycení nemateriálních příčin formování kulturní tradice, lze jmenovat například sledování nadstavbových motivací skartace a depozice štípané industrie (*Gijn 2010*, 172), moderní analýzy reutilizací (*Andrefski 1998*, 33–37) a cyklických „praktických“ (*Dibble 1995*) či „rituálních“ přiostření artefaktů (*Svoboda – Vachala 1989*; *Šajnerová-Dušková – Svoboda 2006*).

Aby získaná data mohla být pochopena, správně interpretována a dále využita, je potenciálně důležité chápat komplexně samotné fungování kulturní tradice u přírodních národů. Gosden (*2005*, 100) se domnívá, že významnou roli zde mohou hrát